

Ministarstvo
socijalnog staranja,
brige o porodici
i demografije

Sigurna
Ženska
Kuća

Vodič

**ZA PREVENTIVNI RAD SA UČENICIMA/AMA
O NASILJU U PORODICI
I O NASILJU U MLADALAČKIM VEZAMA**

**SA SMJERNICIMA ZA POSTUPANJE ZAPOSLENIH U ŠKOLAMA
U SLUČAJEVIMA NASILJA U PORODICI
ILI NASILJA U MLADALAČKOJ VEZI
I RODNO ZASNOVANOG NASILJA**

Ministarstvo
socijalnog staranja,
brige o porodici
i demografije

Vodič

**ZA PREVENTIVNI RAD SA UČENICIMA/AMA
O NASILJU U PORODICI
I O NASILJU U MLADALAČKIM VEZAMA**

**SA SMJERNICIMA ZA POSTUPANJE ZAPOSLENIH U ŠKOLAMA
U SLUČAJEVIMA NASILJA U PORODICI
ILI NASILJA U MLADALAČKOJ VEZI
I RODNO ZASNOVANOG NASILJA**

VODIČ
za preventivni rad sa učenicima/ama
o nasilju u porodici i o nasilju u mladalačkim vezama
sa smjernicama za postupanje zaposlenih u školama
u slučajevima nasilja u porodici ili nasilja u mladalačkoj vezi
i rodno zasnovanog nasilja

Autorke:

Tamara Milić
Jovana Mirković

Dizajn:

Studio Fler

Štampa:

PS Print Studio

Tiraž:

100

Podgorica, april 2025.

Vodič je nastao u okviru projekta „Škole za rodnu ravnopravnost i nenasilje – od prosvetnih radnika/ca do đaka“, koji Sigurna ženska kuća realizuje uz finansijsku podršku Ministarstva socijalnog staranja, brige o porodici i demografije.

Sadržaj ovog vodiča isključiva je odgovornost NVO Sigurna ženska kuća i ne odražava nužno stavove Ministarstva socijalnog staranja, brige o porodici i demografije.

Sadržaj

Uvod	7
Normativni i razvojni okvir	9
Mladalačke veze i izazovi za nasilje	13
Smjernice za postupanje	15
Model radionica	23
Radionice za nastavnike/nastavnice	27
Radionice za učenike/učenice	57
Kontakti	80

I Uvod

Pred vama se nalazi Vodič za preventivni rad sa učenicima/ama o nasilju u porodici i o nasilju u mladalačkim vezama, uključujući i ono rodno zasnovano (nužno nije u mladalačkim vezama već iz odnosa koji nije emotivne prirode) nastao sa namjerom da olakša preventivni rad: individualni, u malim tematskim grupama, ili kroz radioničarski postupak u odjeljenju.

Nastao je kao rezultat Projekta „Škole za rodnu ravnopravnost i nenasilje – od prosvjetnih radnika/ca do đaka“, koji Sigurna ženska kuća realizuje kroz finansijsku podršku Ministarstva socijalnog staranja, brige o porodici i demografije.

Cilj materijala je edukacija za decu i mlade, zaposlene u osnovnim i srednjim školama u Crnoj Gori o mehanizmima i načinu prepoznavanja, prijavljivanja i reagovanja na nasilje u porodici i nasilje u mladalačkim vezama (uz ono rodno zasnovano).

Želimo da postignemo: unapređene lične sposobnosti mladih za ostvarivanja kvalitetnih odnosa u cilju prevenije nasilja i da se poboljšaju mogućnosti i motivisanost svih zaposlenih za reagovanje u situacijama nasilja u porodici i mladalačkim odnosima (u vezi ili rodno zasnovano).

Prije konkretnih aktivnosti ponudili smo zakonski i razvojni okvir, izazove s kojima se populacija mladih može suočiti, da bi se olakša rad i prepoznavanje formi nasilja, osobenosti početaka nasilja u mladalačkim vezama. Samim tim set radionica služi za osnaživanje školskog kadra i mladih za kvalitetne i odgovorne odluke, uz ponuđen model i principe organizovanja istih.

Značajan broj aktivnosti može se, osim u klasičnoj radioničarskoj formi u odjeljenju, upotrijebiti i za a) individualne forme rada za dijete, mladu osobu u riziku, b) tematski okupljene male grupe dece, mladih koji pokazuju isti ili sličan rizik ili nepovoljno razvojno iskustvo.

II Normativni i razvojni okvir

Niz međunarodnih dokumenata postavljaju standrade u ovoj oblasti: Konvencija o pravima djeteta propisuje zaštitu od svih oblika fizičkog ili mentalnog nasilja, povreda ili zlostavljanja, zanemarivanja ili nemarnog postupanja, zloupotrebe ili eksploatacije, uključujući i seksualno zlostavljanje. Istanbulska konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici „nasilje nad ženama“ označava kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije nad ženama i predstavlja sva djela rodno zasnovanog nasilja koja dovode ili mogu da dovedu do fizičke, seksualne, psihičke ili ekonomske povrede ili patnje za žene, obuhvatajući i prijetnje takvim djelima, prinudu ili arbitrarno lišavanje slobode, bilo u javnosti ili u privatnom životu. CEDAW Konvencija ukazuje na “rodno zasnovano nasilje”, uključuje akte kojima se nanosi fizičko, psihičko, ili seksualno oštećenje ili patnja, prijetnje takvim aktima, prisila ili oduzimanje slobode.

Nastavljajući se Ustav Crne Gore jemči dostojanstvo i sigurnost čovjeka, nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta čovjeka, njegove privatnosti i ličnih prava. Posljedično zakoni ovu oblast tretiraju i propisuju na sljedeći način (Tabela 1):

Tabela 1: zakonski okvir u odnosu na nasilje

Zakon o zaštiti od nasilja “Službeni list CG”, br. 46/10, 040/11	Institucije koje se bave zaštitom (Član 5) su organ uprave nadležan za policijske poslove, organ za prekršaje, Državno tužilaštvo, centar za socijalni rad ili druga ustanova socijalne i dječje zaštite, zdravstvena ustanova, kao i drugi organ i ustanova koji se bave zaštitom. Organi i ustanove dužni su da daju prioritet rješavanju slučajeva nasilja i obezbijede međusobno obavještavanje i pomoć radi sprečavanja i otkrivanja nasilja, otklanjanja uzroka i pružanja pomoći žrtvi u uspostavljanju uslova za bezbjedan život. NVO, drugo pravno i fizičko lice mogu pružiti zaštitu u skladu sa zakonom.
	U postupcima koji se odnose na zaštitu, organi i ustanove dužni su da postupaju hitno (Član 6).
	Državni organ, drugi organ, zdravstvena, obrazovna i druga ustanova dužni su da prijave policiji učinjeno nasilje za koje saznaju u vršenju poslova iz svoje nadležnosti, odnosno djelatnosti (Član 9).
	Nakon saznanja za nasilje policija će bez odlaganja preduzeti radnje i mjere u cilju zaštite žrtve, ustanova socijalne i dječje zaštite, zdravstvena ustanova, drugi organ i ustanova dužni su da bez odlaganja pruže zaštitu i pomoć žrtvi (Član 10).

<p>Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti “Sl. list Crne Gore”, br. 027/13, 001/15, 042/15, 047/15, 056/16, 066/16, 001/17, 031/17 od 12.05.2017, 042/17, 050/17 od 31.07.2017, 059/21, 145/21, 145/21, 003/23)</p>	<p>Kroz ciljeve posebno se štiti dijete koje je žrtva zlostavljanja, zanemarivanja, nasilja u porodici i eksploatacije ili kod kojeg postoji opasnost da će postati žrtva; žrtva trgovine ljudima i sl; odraslo i staro lice - koje je žrtva zanemarivanja, zlostavljanja, eksploatacije i nasilja u porodici ili kod kojeg postoji opasnost da će postati žrtva (Član 4).</p>
	<p>Usluge u oblasti socijalne i dječje zaštite su: savjetodavno-terapijska i socijalno-edukativna usluga; neodložne intervencije (Član 60)</p>
	<p>Savjetodavno-terapijske i socijalno-edukativne usluge obuhvataju: savjetovanje, terapiju, medijaciju, SOS telefon i druge usluge s ciljem prevazilaženja kriznih situacija i unapređivanja porodičnih odnosa (Član 63)</p>
	<p>Usluge neodložne intervencije pružaju se radi osiguranja bezbjednosti u situacijama koje ugrožavaju život, zdravlje i razvoj korisnika i obezbjeđuju se 24 sata dnevno. Usluge neodložne intervencije pruža centar za socijalni rad uz obaveznu saradnju sa drugim nadležnim organima i službama (Član 71)</p>
<p>Krivični zakonik – “Sl. list RCG”, br. 70/03, 13/04, 47/06 i “Sl. list CG”, br. 40/08, 25/10, 32/11, 64/11 - drugi zakon, 40/13, 56/13, 14/15, 42/15, 58/15 - drugi zakon, 44/17, 49/18, 3/20, 26/21 - ispravka, 144/21 i 145/21 i 110/23</p>	<p>Zloupotreba tuđeg snimka, fotografije, portreta, audio zapisa ili spisa sa seksualno eksplicitnim sadržajem (Član 175a) Proganjanje (Član 168a)</p>
	<p>Nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici (Član 220.)</p>
	<p>Iskorišćavanje dece za pornografiju (Čl 211)</p>
	<p>Navođenje deteta da prisustvuje vršenju krivičnih djela protiv polne slobode (Član 211a), Mamljenje deteta mlađeg od četrnaest godina u cilju vršenja krivičnih djela protiv polne slobode (Član 211a), Seksualno uznemiravanje (Član 211c), Silovanje (clan 204)Trgovina ljudima (Član 444)</p>
	<p>Član 216 vanbračna zajednica sa maloljetnikom,</p>
<p>Porodični zakon – (“Sl. list RCG”, br. 001/07, “Sl. list CG”, br. 053/16, 076/20 u smislu teme kojom se bavimo tretira prisilne brakove, vanbračnu zajednicu</p>	

Saglasno Zakonu o zaštiti od nasilja “Sl. list CG”, br. 46/10, 040/11 nasilje u porodici (Član 2) je činjenje ili nečinjenje člana porodice kojim se ugrožava fizički, psihički, seksualni ili ekonomski integritet, mentalno zdravlje i spokojstvo drugog člana porodice, bez obzira na mjesto đe je učinjeno. Zakonom su prepoznati oblici nasilja:

<p>Ugrožavanje fizičkog, psihičkog, seksualnog ili ekonomskog integriteta, mentalnog zdravlja i spokojsva drugog člana porodice</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1) upotreba fizičke sile, bez obzira da li je nastupila tjelesna povreda; 2) prijetnja napadom ili izazivanje opasnost koja može prouzrokovati osećaj lične nesigurnosti ili psihički bol člana porodice; 3) verbalni napad, psovanje, nazivanje pogrđnim imenom i na drugi način vrijeđanje drugog člana porodice; 4) ograničavanje članu porodice slobode komuniciranja sa trećim licima; 5) iscrpljuivanje radom, uskraćivanje sna i druge vrste odmora, prijetnja izbacivanjem iz stana i oduzimanjem deće; 6) seksualno uznemiravanje drugog člana porodice; 7) uhodjenje i na drugi način grubo uznemiravanje drugog člana porodice; 8) oštećivanje ili uništavanje zajedničke imovine ili imovine drugog člana porodice ili pokušaj da to učini; 9) uskraćivanje osnovnih sredstava za egzistenciju drugom članu porodice; 10) drsko ponašanje koje ugrožava porodični mir člana porodice sa kojim ne živi u porodičnoj zajednici.
<p>Ugrožavanje fizičkog, psihičkog, seksualnog ili ekonomskog integriteta, mentalnog zdravlja i spokojsva drugog člana porodice</p>	<p>Ne vodi dovoljno brigu o: 1) ishrani, higijeni, odijevanju, medicinskoj zaštiti ili redovnom pohađanju škole ili ne sprečava dijete u štetnom druženju, skitnji, prosjačenju ili krađi ili na drugi način u većoj mjeri zanemaruje podizanje i vaspitanje deteta; 2) ishrani, higijeni, odijevanju ili medicinskoj zaštiti drugog člana porodice o kome je dužan da se stara, a kome je potrebna posebna pomoć zbog bolesti, invaliditeta, starosti ili drugih ličnih svojstava zbog kojih nije sposoban da se stara o sebi. Tu je i prikriivanje člana porodice sa invaliditetom, smetnjama i teškoćama u razvoju.</p>

Djelovanje je definisano kroz Protokol o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici uređuje zajedničko djelovanje i pojedinačno postupanje profesionalaca/ki iz relevantnih institucija i organizacija angažovanih na slučajevima nasilja, odnosno Uputstvo školama *Podjela odgovornosti i postupanje u cilju prevencije i u slučajevima pojave nasilja i vandalizma* ima za cilj da se na dokazima, pokazateljima i primjerima prakse poboljša prevencija vršnjačkog nasilja i smanji pojava vandalizma u obrazovno-vaspitnim ustanovama.

U odnosu na nasilje najčešće se postupa ili na način da se ignoriše, ili sagorijeva – pojedinci se ostave da se potroše i odustanu. Pritisak sistema, drugih je otvoreni ili pasivno-agresivan. Sistem je usresređen na sebe, ne na žrtvu. Obaveznost je princip koji se potire. Uporište u zakonima je labavo - Sve se svodi na formu, tačnije okrene u smjeru zaštite sistema. Izostaje obaveznost djelovanja. Najčešće se izbjegava i miče odgovornost, proglašava nenadležnost. Potpuno je nepoštovanje i izostanak primjene Protokola – usljed nepoznavanja, ali i ignorisanja.

III Mladalačke veze i izazovi za nasilje

Vrijednosno nasilje uopšte i u mladalačkim vezama se kulturološki minimizira. U odnosu na mladalačke veze preovladava obezvređivanje, banalizacija, obesmišljavanje, relativizacija – prisutan je i podsmijeh. Percepcija javnosti je takva da može da se napusti jednostavno veza i nasilan odnos - ne postoji razumijevanje manipulacije strahom i ucjenama.

U periodu puberteta i adolescencije javljaju se prva autentična razmišljanja o ljubavi. Rana adolescencija je uglavnom period simpatisanja i maštanja. U kasnijem adolescentnom dobu raste broj interakcija, pojačano je interesovanje za temu seksualnosti, jača seksualni nagon, prisutna je težnja mlade osobe da stupi u partnersku vezu. *Međutim, u mladalačkim vezama, nerijetko, prvi put se ispoljava partnersko nasilje.* Osobe koje u adolescenciji dožive nasilje s partnerom imaju znatno veći rizik da budu izložene nasilju u odrasloj dobi i kasnijim vezama. Najčešće se pojavljuju: psihičko, fizičko, seksualno zlostavljanje, on-line nasilje.

Psihičko zlostavljanje uključuje vrijeđanje, ponižavanje, ismijavanje, nazivanje pogrđnim imenima i govorenje uvredljivih riječi, verbalne i emocionalne prijetnje, zastrašivanje prekidom veze, stvaranje osećaja krivice, optuživanja, izolaciju od prijatelja i porodice, provjeravanje, kontrolisanje oblačenja, ponašanja i kretanja.

Fizičko zlostavljanje su postupci koji uzrokuju fizičku bol i povredu – šamaranje, guranje, udaranje rukama, nogama i predmetima, čupanje kose i ugrizi, fizičko sprečavanje da govori.

Seksualno zlostavljanje podrazumijeva neželjena, neprijatna i neugodna ponašanja seksualne prirode.

Digitalno nasilje i zlostavljanje na društvenim mrežama je oglašavanje, pisanje bez znanja osobe, slanje slika, video zapisa, prijetećih ili diskriminišućih poruka, upad u profil (facebook, X, instagram...), razmjena informacija, snimanje kamerom, širenje materijala bez volje osobe, izrada, dijeljenje lažnih slika, ucjenjivanje distribucijom, postavljanjem raznih sadržaja i sl.

Sve vrste mogu da se odvijaju u mladalačkoj vezi, ali i može biti izazvano rodno zasnovanim odnosom i od strane vršnjačke osobe s kojom se nije u vezi.

IV Smjernice za postupanje zaposlenih u školama u slučajevima nasilja u porodici ili nasilja u mladalačkoj vezi

I O Smjernicama

Svrha Smjernica je da osigura funkcionalno i cjelovito postupanje, kako u pogledu preventivnih aktivnosti, preko intervencije u odnosu na sumnju i/ili pojavu nasilja kroz odgovorno, pravovremeno reagovanje, te one koje uključuju usmjerenost na oporavak. Dakle, postupci su: Preventivni, Interventni, Rekonstruktivni.

Područje primjene - Smjernice se odnose na postupanje u slučajevima:

- a. porodičnog nasilja
- b. nasilja u mladalačkim vezama, kao i ono rodno zasnovano.

Okvir djelovanja je utemeljen i postavljen po međunarodnim standardima i konvencijama, nacionalnim normama (Ustav, Zakon o zaštiti od nasilja, Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti, drugi protokoli), ukazuje na prioritet postupanja po normi, insistira na ulozi, odgovornosti, obaveze u odnosu na *reagovanje svih*.

Principi postupanja su:

- a) Nulta tolerancija: reagovanje je asertivno, oslobođeno predrasuda, bez vrednovanja, preispitivanja, etično, nema „aboliranih“ u ovim situacijama.
- b) Đeteto-centrična reaktivnost: u pogledu intervencije važi obaveznost, zakonitost, hitnost, neodložnost, funkcionalnost, odgovornost, cijeni se najbolji interes đeteta.
- c) Cjelovitost/zaokruženost: postupanje je timsko, usmjerenost, jasno, objektivno, profesionalno djelovanje koje objedinjenje prevenciju, intervenciju i oporavak.

II Opis procedure

A. Incidentne situacije

Ove Smjernice odnose se na porodično i nasilje u mladalačkim vezama (i rodno zasnovano).

U odnosu na porodično nasilje postupanje se zasniva na praćenju razvojnih miljokaza, uzrasnih normi, pokazatelja koji se odigravaju u porodičnom kontekstu:

Popuštanje u školi, nedovoljne i dovoljne ocjene; smetnje pažnje, odsutnost, povlačenje, neobično mirno, distancirano, tiho. Uplašenost, promjene u raspoloženju, agresivnost, odbojnost, sram, krivica, nesigurnost, nisko samopoštovanje, samopovređivanje, suicidalnost; strah od fizičkog ili drugog kontakta, od blizine određenih osoba. Usporen razvoj bez organskog porijekla. Bez ili s neistinitim objašnjenjem često kasni u školu, odlazi ranije, izostaje s nastave. Iscrpljeno, neispavano, malaksalo, igra netipična. Nestabilna porodica; roditelji nezainteresovani za školovanje, nesaradljivi...

Kada se govori o nasilju u mladalačkim vezama (i rodno zasnovanom) prate se zadaci i karakteristike razvojne faze i ponašanje koje “komunicira”.

Izbjegavanje određenih tema, povučeno, zamišljeno, utučeno, neraspoloženo, bezvoljno, sramežljivo, razdražljivo, glavobolje, somatske tegobe i sl. Tu je i pad koncentracije, školskog postignuća, učestali izostanci, promjena raspoloženja, djeluje umorno, pospano, bez motivacije, pronalaženje razloga da se opravda, svađalačke, napadačke komunikacije, osiromašeni, prekinuti, rezervisani vršnjački kontakti...

Oni treba *da pobude pažnju svih*, da bi SVI preduzeli potrebne korake: uprava, stručna služba, odjeljski starješina, ostali nastavnici/ce, asistenti/kinje u nastavi, higijeničari/ke, domari/ke, zaštitari/ke imovine i lica, asistenti/kinje u sprečavanju nasilja i vandalizma u školama.

B. Predviđeni postupci

Najprije ćemo pružiti cjelovit pregled postupanja u odnosu na područja incidentne situacije.

• Situacija: Porodično nasilje

1. Direktor/ica formira tim koji sprovodi edukaciju, saradnju s CSR, dalje preporučene korake i aktivnosti
2. Sumnja na nasilje na osnovu pokazatelja je obaveza SVIH
3. Odmah po sumnji se obavještava direktor/ica, tim, stručna služba (usmeno i pisanim putem)
4. Hitno procjenu sumnje i incidentne situacije vrši tim
5. Razgovor i podršku za dijete pruža stručna služba
6. Razgovor s roditeljima ili osobama od povjerenja, ako to ne ugrožava bezbjednost deteta, vodi stručna služba
7. Prijava je neodložna - na osnovu opisa, zabilješki, tim sintetički priprema obavještenje nadležnim službama, potpisuje i zvanično ispred ustanove upućuje direktor/ica
8. Nakon prijave sumnje tim i centar za socijalni rad, zdravstvene ustanove (usluge u zajednici) prave plan podrške za dijete
9. Sprovođenje i evaluacija Plana podrške – interno (stručna služba, nastavnici) i multidisciplinarno (javne, civilne usluge)
10. Unos i evidenciju incidentnog događaja u MEIS vrši tim

• Situacija: Nasilje u mladalačkim vezama (i rodno zasnovano)

1. Direktor/ica formira tim koji sprovodi edukaciju, preporučene korake i aktivnosti
2. Sumnja i/ili uočeno nasilje bilo koje forme se zasniva na *procjeni rizika, praćenjem i/ili dobijanjem informacije* - obaveza SVIH (mladalačka veza ili rodno zasnovano)
3. Odmah po sumnji se obavještava direktor/ica, tim, stručna služba (usmeno i pisanim putem)
4. Hitno procjenu sumnje vrši tim i stručna služba – forma, vrsta nasilja, situacija
5. Razgovor i podršku za dijete/mladu osobu pruža stručna služba

6. Informisanje roditelja vrši tim
7. Prijava je neodložna - na osnovu opisa, zabilješki, tim sintetički priprema obavještenje nadležnim službama, potpisuje i zvanično ispred ustanove upućuje direktor/ica
8. Nakon prijave sumnje tim i centar za socijalni rad, zdravstvene ustanove (usluge u zajednici) prave plan podrške za dijete/mladu osobu
9. Sprovođenje i evaluacija Plana podrške – interno (stručna služba, nastavnici) i multidisciplinarno (javne, civilne, usluge u zajednici)
10. Unos i evidenciju incidentnog događaja u MEIS vrši tim

C. Preventivni postupci

Preventivni postupci (Slika 1) obuhvataju rad s decom, nastavnicima i roditeljima, od strane stručne službe, odjeljenjskih starješina, odnosno vijeća i usmjereni su na nultu toleranciju nasilja, etos podrške, odgovornosti, kompetencije osoblja i dece.

Mogu da se primijene: a) individualne forme rada za dijete, mladu osobu u riziku, b) tematski okupljene male grupe dece, mladih koji pokazuju isti ili sličan rizik ili nepovoljno razvojno iskustvo, c) radionice u odjeljenju (informativne, orijentisane na razvojne promjene, socio-emocionalne vještine) od strane stručnih saradnika ili odjeljenjskog starješine (ČOZ).

Nastavnike treba informisati o razvojnim karakteristikama, pokazateljima, posljedicama nasilja, procedurama i odgovornosti. Oni dalje realizuju tematske roditeljske sastanke (scenarija za ČOZ) i bez zadržke reaguju na zapažanja o nasilju.

Kada je riječ o roditeljima na početku školske godine sprovesti tematski roditeljski sastanak (odjeljenjski starješina), potom obuku kroz savjet roditelja od strane stručne službe, a dalje predstavnici roditelja u odjeljenjima svoje dece drugim roditeljima prenose znanja i informacije.

ĐECA/MLADI	NASTAVNICI	RODITELJI
<ul style="list-style-type: none"> • đeca, mladi u riziku - fokus • individualni, tematski rad (male grupe), u odjeljenju • radionice: razvojne, SEV, informativne 	<ul style="list-style-type: none"> • informisanje: razvojne norme, pokazatelji, posljedice, procedure, postupanje • tematski roditeljski sastanci • ČOZ - scenario 	<ul style="list-style-type: none"> • obuka kroz savjet roditelja - dalje kaskadno • tematski sastanci sa OS

Slika 1: sažeti pregled preventivnih mjera

D. Interventni postupci

Intervencija (Slika 2) je hitna i neodložna i vodi se najboljim interesima žrtve.

<p>UPRAVA</p> <ul style="list-style-type: none"> • hitnost reagovanja • školske procedure • komunikaciona strategija 	<p>TIM</p> <ul style="list-style-type: none"> • komunikacija sa svima u školi • analiza sumnje • sintetički dopis
<p>STRUČNA SLUŽBA</p> <ul style="list-style-type: none"> • razgovor u najboljem interesu i bezbjednosti deteta • asertivna zabilješka 	<p>NASTAVNICI</p> <ul style="list-style-type: none"> • reagovanje bez vrednovanja • etika odnosa i povjerljivosti

Slika 2: sažeti pregled interventnih mjera

Sumnja se neodložno, bez vrednovanja upućuje ka direktoru/ici, timu, stručnim saradnicima, usmeno i pisanim putem od strane zapažaoca (odjeljski starješina, nastavnici, asistenti/kinje u nastavi, asistenti/kinje u sprečavanju nasilja i vandalizma u školama, zaštitari/ke imovine i lica, higijeničari/ke, domari/ke...).

Tim analizira pokazatelje, konstatuje sumnju, stručni saradnik/ca obavlja razgovor sa žrtvom i prioritetno cijeni bezbjednost, život ili mentalno i/ili fizičko zdravlje. Obaveza prijavljivanja nasilja ima prednost u odnosu na tzv. profesionalno čuvanje tajne.

Kroz tzv. sintetički dopis objektivno, odgovorno i asertivno opisuje se sumnja i incidentna situacija, a direktor/ica, potpisuje i upućuje zvanično obavještenje (prijedlog dat u Slici 4).

OBAVJEŠTENJE O INCIDENTNOJ SITUACIJI	
Naziv i sjedište škole koja šalje obavještenje	
Ime i starost deteta, ime roditelja/staratelja, podaci o porodici (adresa, kontakt telefoni)	
Asertivni opis incidentne situacije: informacije, pokazatelji (fizički, ponašajni, socijalni, emocionalni) iz kojih proizilazi sumnja	
Osobe/a za koju se sumnja da vrši nasilje	
Školski tim	
Datum i potpis odgovorne osobe	

Slika 4: Obavještenje

E. Rekonstruktivni postupci - smanjenje štete

Nakon što je procesuirana incidentna situacija organizuje se i sprovodi proces oporavka (Slika 5).

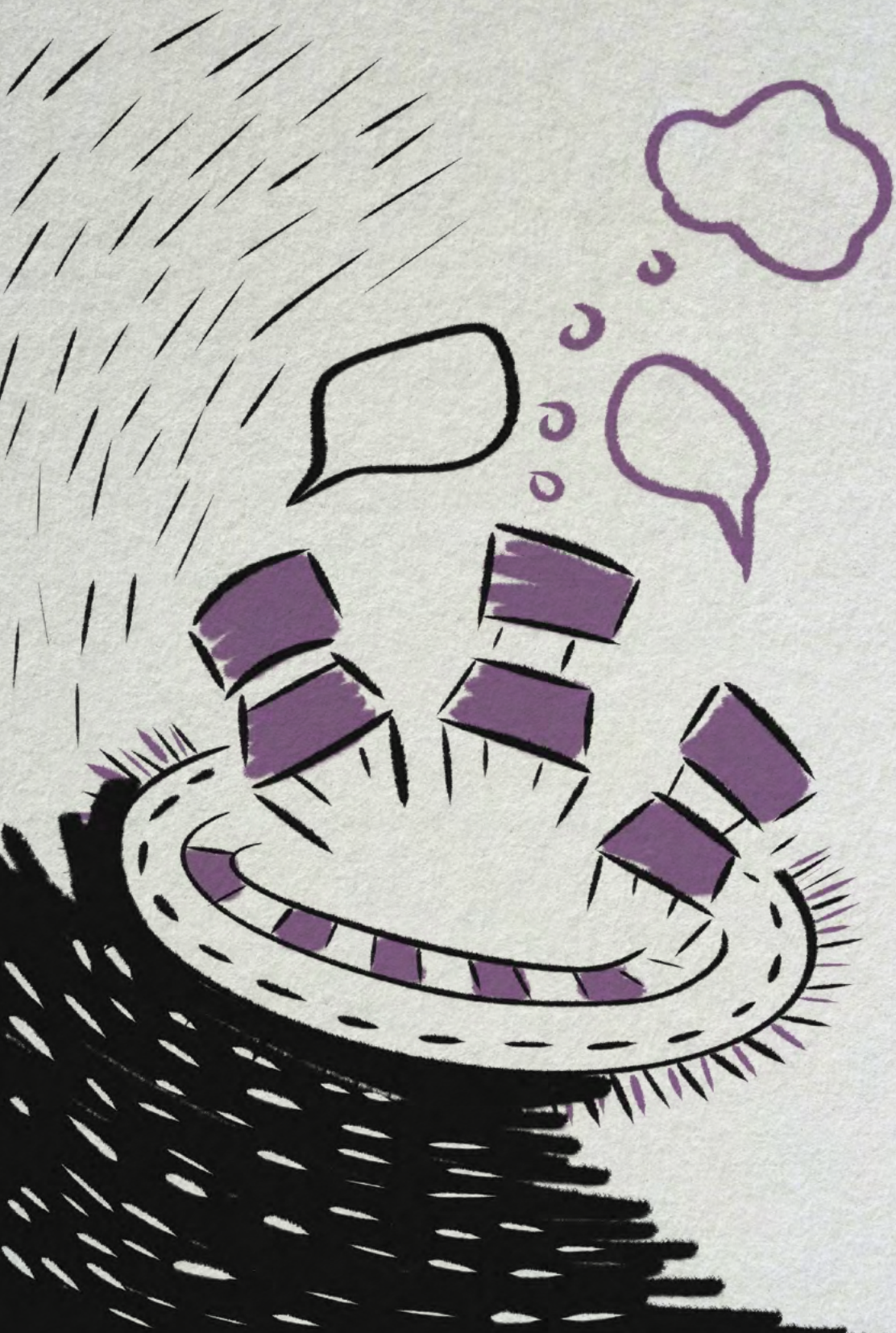
Rad sa žrtvom definiše se kroz plan podrške i uključuje tretman za osiguranje bezbjednosti (MUP, CSR i sl.), rješavanje zdravstvenih potreba¹, jačanje socio-emocionalnih vještina (stručne službe škola, CSR, usluge u zajednici), postizanje akademskih ishoda (nastavno osoblje, usluga u zajednici). Slijedi interno i multidisciplinarno praćenje i evaluacija efikasnosti i efektivnosti mjera kroz aktuelno funkcionisanje korisnika. Kod nasilja u porodici obezbjeđuje se sigurnost za dijete.

Plan podrške za počinioca (kod nasilja u mladalačkim vezama i rodno zasnovanom) orijentisan je na modelovanje poželjnog ponašanja i socio-emocionalnih vještina uz multidisciplinarno praćenje i evaluaciju tretmana. Sprovodi se i savjetodavni rad s ciljem jačanja roditeljskih kompetencija, slijedi multidisciplinarno praćenje i evaluacija radi integrisanog ishoda.

ŽRTVA	POČINILAC	PORODICA
<ul style="list-style-type: none">• terapijski tretman za SEV• praćenje, evaluacija	<ul style="list-style-type: none">• modelovanje ponašanja, SEV• praćenje, evaluacija	<ul style="list-style-type: none">• jačanje kompetencija• praćenje, evaluacija

Slika 5: sažeti pregled rekonstruktivnih aktivnosti

¹ zdravstvene ustanove na svim nivoima zaštite: savjetovaništa pri domovi zdravlja, Centar za rani razvoj, Klinika za psihijatriju, itd.

V Model radionica

Sredina u kojoj odrastaju naši mladi daleko je od idealne što sve neuporedivo usložnjava teškoće prolaska kroz period adolescencije. Značajno je podržati ih na putu života bez nasilja. Način rada uključuje različite interaktivne oblike i tehnike koje za cilj imaju da razvijaju životno potrebne vještine, vrijednosti. To su:

- A. Kreativne radionice - čiji je osnovni cilj podsticanje i razvijanje izražavanja,
- B. Edukativne radionice - čiji je osnovni cilj lični razvoj, ali u okviru ovih izdvajaju se:
 - a. saznanje čiji je cilj sticanje konkretnog znanja i vještina
 - b. preventivne – grade konstruktivno, proaktivno, poželjno, asertivno ponašanje
 - c. iskustvene – dobijanje stručne i ciljane informacije (kome mogu da se obrate)...

Za radionicu je važno voditi računa o sljedećem:

- *Imati strukturisani scenario* - konkretnim zahtjevima usmjerava se angažman učesnika.
- *Izazvati lični doživljaj* koji je isprovociran odgovarajućim sadržajem u scenariju.
- *Uobličiti doživljaj* - lični doživljaj se osmišljava i prevodi, tj. pokazuje i drugima uz pomoć nekog sredstva, crteža, riječi, pokreta, igranje uloga, vođena fantazija, grupni rad...
- *Elaboracija, obrada doživljaja ili uvid* se vrši kroz dalju razmjenu u grupi. Ona ima 2 funkcije: iznoseći i objašnjavajuću drugima postajemo svjesniji svog doživljaja i načina na koji on utiče na naše ponašanje. Tuđa iskustva obogaćuju i naše iskustvo i doprinose da lakše naučimo vještine, prihvatimo sebe...

Namjena je da se postigne: **Saznajni aspekt** – mlada osoba posедуje informacije što dovodi do zrelog i odgovornog ponašanja. **Emocionalni aspekt** – mlada osoba zna, umije da prepozna kako se ošuća, šta želi, koji joj je cilj, koja joj je potreba. **Socijalni aspekt** – se odnosi na to kako će odluka i postupak uticati u kontekstu društva. **Lični aspekt** – uključuje sistem vrijednosti. Da li je to sve za mene prihvatljivo ili ne? Da li je to moj izbor ili je rezultat uticaja?

Najprje se definiše cilj koji se želi postići (da nešto saznaju, prevaziđu, osnaže se i sl). Potom je važno vremenski uokviriti radionicu znači - pažljivo planirati vrijeme (npr. 45 ili 90 minuta) za koje je moguće postići cilj, definisati potrebni *materijal i vrijeme, broj učesnika*.

U pogledu strukture scenarija potrebno je napraviti dobru ravnotežu po djelovima

- *uvodna aktivnost* (npr. igre zagrijavanja, upoznavanja, relaksacije),
- *glavna aktivnost* (koja se može podijeliti u niz koraka koje izvodi sam voditelj, ali i učesnici, pojedinačno ili u manjim grupama, a koja je najviše u funkciji ostvarenja cilja),
- *sumiranje* (ili tzv. feed back-a koji voditelj upućuje cijeloj grupi i pomaže da se steknu još dublji uvidi u proces rada i učenja),
- *završna aktivnost* koja ima za cilj da podstakne koheziju grupe, pozitivna ošućanja, ali i da „zadrže” njihovu motivaciju za naredne sadržaje u programu.

Funkcionalnost scenarija zavisi od mjere u kojoj uspijeva da:

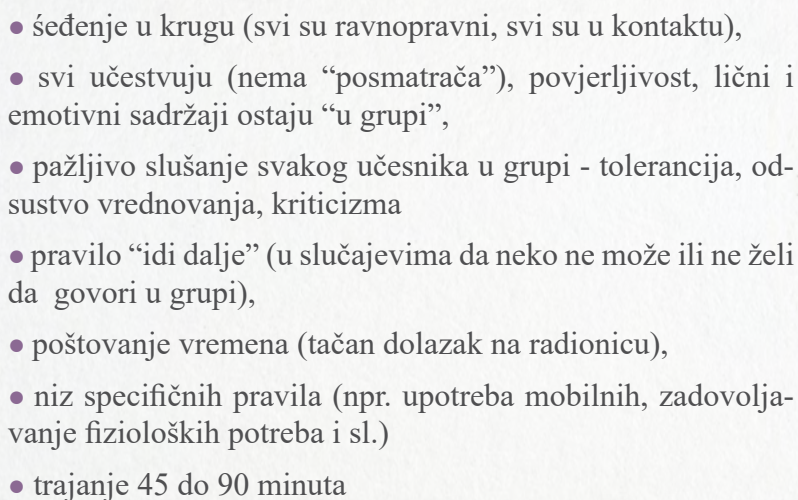
- Podstakne autentično emocionalno i intelektualno angažovanje učesnika;
- Ponudi adekvatne, ali i različite «kanale» ili simboličke sisteme izražavanja;
- Omogućiti što potpuniju komunikaciju i razmjenu misli i ošućanja učesnika u odnosu na sadržaj;
- Obradi sadržaje koje su učesnici iznijeli i transformišu ih u saznanja.

Prilikom pripremanja i izvođenja radionica voditi se sljedećim preporukama:

- Na vidnom mjestu postaviti PRAVILA;
- Ukloniti sve što ometa pažnju - Smanjiti ometajuće faktore (zvuci, buka...);

- Koristiti jednostavna uputstva;
- Jasno strukturisati zadatke;
- Povezivati sa svakodnevnim iskustvom;
- Koristiti demonstraciju, crtanje, praktične radove, Roll-play, stvarne predmete;
- Zadavati ključne riječi/pojmove/rečenice;
- Raditi individualno, u smislu provjeravanja da li su dobro razumjeli smisao i namjenu i sl.;
- Neophodno je provjeriti da li smo se razumjeli

Neka od uobičajenih pravila u radionici:

-
- šeđenje u krugu (svi su ravnopravni, svi su u kontaktu),
 - svi učestvuju (nema “posmatrača”), povjerljivost, lični i emotivni sadržaji ostaju “u grupi”,
 - pažljivo slušanje svakog učesnika u grupi - tolerancija, odsustvo vrednovanja, kriticizma
 - pravilo “idi dalje” (u slučajevima da neko ne može ili ne želi da govori u grupi),
 - poštovanje vremena (tačan dolazak na radionicu),
 - niz specifičnih pravila (npr. upotreba mobilnih, zadovoljavanje fizioloških potreba i sl.)
 - trajanje 45 do 90 minuta

VI Radionice za nastavnike/nastavnice

► *Ciljna grupa nastavnici/e, stručni saradnici/stručne saradnice škola radi prepoznavanja i reagovanja na nasilje u porodici i nasilje u mladalačkim-partnerskim vezama.*

1. Radionica: O nasilju i oblicima – zakon

- Cilj: da se upoznaju s formama nasilja, zakonskim okvirom, osvijeste značaj postupanja
- Trajanje: 90 minuta
- Materijal; lap top, projektor, A4 papir, štampani prilozi, chat-papir, selotejp

Koraci:

► **Prva aktivnost: „Crvene rukavice“**

Podijele u parove. Razmjena– kako su se ošćali, pod pritiskom, kad trpe - imaju moć, potčinjavaju se, poslušni su, bore se, nameću svoje...

► **Druga aktivnost „Nasilje je“:**

Nastavi rečenicu: „Nasilje je“. Nakon toga se daje kroz PTT definicija, raspostranjenost, razlozi.

Elementi za PPT

- Nasilje se definiše kao činjenje ili nečinjenje onih koji se brinu o deci, postupci ostalih odraslih ili vršnjaka kojima se ugrožava fizički, psihički, polni ili ekonomski integritet, mentalno zdravlje i spokojstvo deteta, bez obzira na mjesto đe je učinjeno (član 2 Zakona o zaštiti od nasilja u porodici).

- Rasprostranjenost

- Svako dijete može biti zlostavljano bez obzira na uzrast, pol, fizičke karakteristike, postojanje smetnji u razvoju, zdravstveno stanje. Dijete može biti zlostavljano u porodici, školi, na bilo kom mjestu i od bilo koga, roditelja, srodnika, zapošljenih u ustanovama, poznatih i nepoznatih osoba u okruženju u kome živi.
- Prema jednoj publikaciji (UNICEF, 2014) tokom 2012. gotovo 95.000 dece i adolescenata bile su žrtve ubistva, gotovo 6 od 10 dece širom svijeta (gotovo jedna milijarda) uzrasta 2 i-14 godina redovno su izložena fizičkom (tjelesnom) kažnjavanju od strane roditelja ili staratelja.
- Istraživanje SZO ukazuje da su deca sa smetnjama u razvoju 3,7 puta u većem riziku od bilo koje vrste nasilja u odnosu na tipičnu decu, 3,6 puta su u većem riziku da budu žrtve fizičkog, 2,9 puta da budu žrtve seksualnog nasilja, 4,5 puta u većem riziku da budu izložena zanemarivanju.
- U Crnoj Gori 52% dece imalo iskustva vršnjačkog nasilja: verbalno nasilje, socijalna izolacija, materijalno, fizičko nasilja od svojih vršnjaka iz neposrednog okruženja (odjeljenja), zatim starijih, pa učenika/ca istog uzrasta, ali iz drugih odjeljenja

- Razlozi: Ličnosne karakteristike, Rano iskustvo, stil vaspitanja i model – transgeneracijski prenos, Socio-ekonomski i porođni kontekst i obrasci, Zloupotreba psihoaktivnih supstanci, Psihijatrijski problemi, Izbor

- ▶ **Treća aktivnost „Korijeni nasilja“:**

4 čoška u odnosu na to što im je pobudilo najviše razmišljanja: rano iskustvo, pritisci, reagovanje, posljedice. Objašnjenje

- ▶ **Četvrta aktivnost: PPT Zakonski okvir**

U nastavku materijal za PPT

<p>Zakon o zaštiti od nasilja "Službeni list CG", br. 46/10, 040/11</p>	<p>Institucije koje se bave zaštitom (Član 5) su organ uprave nadležan za policijske poslove, organ za prekršaje, Državno tužilaštvo, centar za socijalni rad ili druga ustanova socijalne i dječje zaštite, zdravstvena ustanova, kao i drugi organ i ustanova koji se bave zaštitom. Svi oni dužni su da u okviru svojih ovlašćenja pruže potpunu i koordiniranu zaštitu koja je neophodna za zaštitu žrtve u zavisnosti od stepena njene ugroženosti. Organi i ustanove dužni su da u skladu sa zakonom daju prioritet rješavanju slučajeva nasilja i obezbijede međusobno obavještanje i pomoć radi sprečavanja i otkrivanja nasilja, otklanjanja uzroka i pružanja pomoći žrtvi u uspostavljanju uslova za bezbjedan život. Nevladina organizacija, drugo pravno i fizičko lice mogu pružiti zaštitu u skladu sa zakonom.</p>
	<p>U postupcima koji se odnose na zaštitu, organi i ustanove dužni su da postupaju hitno, vodeći računa da su interes i dobrobit žrtve, a naročito ako je žrtva djeteta, starije lice, lice sa invaliditetom i lice koje nije sposobno da se o sebi stara, prioritet u tim postupcima (Član 6).</p>
	<p>Državni organ, drugi organ, zdravstvena, obrazovna i druga ustanova dužni su da prijave policiji učinjeno nasilje za koje saznaju u vršenju poslova iz svoje nadležnosti, odnosno djelatnosti. Prijavu o učinjenom nasilju dužno je da policiji podnese odgovorno lice u organu ili ustanovi iz stava 1 ovog člana, kao i zdravstveni i socijalni radnik, nastavnik, vaspitač i drugo lice koje sazna za učinjeno nasilje u vršenju svojih poslova. Organ za prekršaje i policija dužni su da obavijeste centar za socijalni rad o prijavljenom nasilju (Član 9).</p>
	<p>Nakon saznanja za nasilje, policija će bez odlaganja preduzeti radnje i mjere u cilju zaštite žrtve, u skladu sa ovim zakonom i zakonima kojima se uređuje rad i ovlašćenja policije, prekršajni postupak, krivični postupak i zaštita svjedoka. Centar za socijalni rad, odnosno druga ustanova socijalne i dječje zaštite, zdravstvena ustanova, kao i drugi organ i ustanova koji se bave zaštitom dužni su da, bez odlaganja, pruže zaštitu i pomoć žrtvi u skladu sa svojim nadležnostima. Organi i ustanove dužni su da vode brigu o svim potrebama žrtve i omoguće joj pristup svim oblicima pomoći i zaštite (Član 10).</p>

<p>Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti “Sl. list Crne Gore”, br. 027/13, 001/15, 042/15, 047/15, 056/16, 066/16, 001/17, 031/17 od 12.05.2017, 042/17, 050/17 od 31.07.2017, 059/21, 145/21, 145/21, 003/23)</p>	<p>Kroz ciljeve (Čl 4) posebno se štiti dijete koje je žrtva zlostavljanja, zanemarivanja, nasilja u porodici i eksploatacije ili kod kojeg postoji opasnost da će postati žrtva; žrtva trgovine ljudima I sl; odraslo I staro lice - koje je žrtva zanemarivanja, zlostavljanja, eksploatacije i nasilja u porodici ili kod kojeg postoji opasnost da će postati žrtva; Član 8 U ustanovi, odnosno kod drugog pružaoca usluga, zaposlenom je zabranjen svaki oblik nasilja nad djetetom, odraslim i starim licem, fizičko, emocionalno i seksualno zlostavljanje, iskorištavanje korisnika, zlopotreba povjerenja ili ovlašćenja koju uživa u odnosu na korisnika, zanemarivanje korisnika i druga postupanja koja narušavaju zdravlje, dostojanstvo i razvoj korisnika (Čl. 8).</p>
	<p>Član 60 Usluge u oblasti socijalne i dječje zaštite su: savjetodavno-terapijska i socijalno-edukativna usluga; 4) neodložne intervencije i</p>
	<p>Član 63 Savjetodavno-terapijske i socijalno-edukativne usluge obuhvataju: savjetovanje, terapiju, medijaciju, SOS telefon i druge usluge s ciljem prevazilaženja kriznih situacija i unapređivanja porodičnih odnosa.</p>
	<p>Član 71 Usluge neodložne intervencije pružaju se radi osiguranja bezbjednosti u situacijama koje ugrožavaju život, zdravlje i razvoj korisnika i obezbjeđuju se 24 sata dnevno. Usluge neodložne intervencije pruža centar za socijalni rad uz obaveznu saradnju sa drugim nadležnim organima i službama. Kada organ, odnosno služba iz stava 2 ovog člana prvi stupi u kontakt sa korisnikom, o tome odmah obavještava nadležni centar za socijalni rad.</p>
	<p>Član 72 Usluge socijalne i dječje zaštite iz čl. 62 i 63 ovog zakona, kao i usluge smještaja u ustanovu i prihvatilište - sklonište iz člana 64 stav 1 ovog zakona, za kojima postoji potreba, a mogu se efikasnije obezbijediti od strane drugih pružalaca usluga, kroz postupak javne nabavke, javnim pozivom ili javno-privatnim partnerstvom, obezbjeđuju se u skladu sa zakonom</p>

Krivični zakonik – “Sl.list RCG”, br. 70/03, 13/04, 47/06 i “Sl. list CG”, br. 40/08, 25/10, 32/11, 64/11 - drugi zakon, 40/13, 56/13, 14/15, 42/15, 58/15 - drugi zakon, 44/17, 49/18, 3/20, 26/21 - ispravka, 144/21 i 145/21 i 110/23	Čl 175a, Zloupotreba tuđeg snimka, fotografije, portreta, audio zapisa ili spisa sa seksualno eksplicitnim sadržajem, Proganjanje (168a)
	Član 220 Nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici
	Čl 211, Iskorišćavanje dece za pornografiju
	Čl. 211, Navođenje deteta da prisustvuje vršenju krivičnih djela protiv polne slobode - Član 211a, Mamljenje deteta mlađeg od četrnaest godina u cilju vršenja krivičnih djela protiv polne slobode Član 211b, Seksualno uznemiravanje -Član 211c, Silovanje (204) Trgovina ljudima (clan 444)
	Član 216 vambračna zajednica sa maloljetnikom,
Porodični zakon – (“Sl. list RCG”, br. 001/07, “Sl. list CG”, br. 053/16, 076/20 u smislu teme kojom se bavimo tretira prisilne brakove, vanbračnu zajednicu	

► **Peta aktivnost „Naša stvarnost“:**

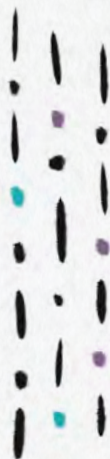
a) *Koje je nasilje očigledno? b) Sa kojim se najčešće suočavaju? c) Na koje se najmanje sumnja? d) Koje se ne primjećuje i ne prijavljuje? e) Razlozi!*

► **Šesta aktivnost „Ključno je“:**

po grupama dobijaju opis svake pojedine vrste nasilja – izvlače ključne riječi, nakon toga u panelu predstavljaju, diskutuju

► **PPT Ponašanjem se komunicira nasilje - Elementi za PPT**

Pokazatelji porodično nasilje

Popuštanje u školi, nedovoljne i dovoljne ocjene; smetnje pažnje, odsutnost, povlačenje, neobično mirno, distancirano, tiho. Uplašenost, promjene u raspoloženju, agresivnost, odbojnost, sram, krivica, nesigurnost, nisko samopoštovanje, samopovređivanje, suicidalnost; strah od fizičkog ili drugog kontakta, od blizine određenih osoba. Usporen razvoj bez organskog porijekla. Bolovi u stomaku; neuobičajeno seksualno ponašanje i znanja o seksualnosti. Bez ili s neistinitim objašnjenjem često kasni u školu, odlazi ranije, izostaje s nastave. Iscrpljen, neispavano, malaksalo, igra netipična. Nestabilna porodica; roditelji nezainteresovani za školovanje, nesaradljivi.

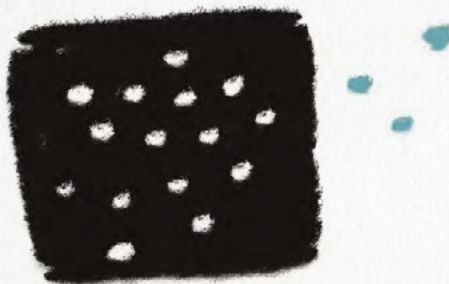
Pokazatelji “mladalačko” nasilje

Popuštanje u školi, nedovoljne i dovoljne ocjene; smetnje pažnje, odsutnost, povlačenje, neobično mirno, distancirano, tiho. Uplašenost, promjene u raspoloženju, agresivnost, odbojnost, sram, krivica, nesigurnost, nisko samopoštovanje, samopovređivanje, suicidalnost; strah od fizičkog ili drugog kontakta, od blizine određenih osoba. Usporen razvoj bez organskog porijekla. Bolovi u stomaku; neuobičajeno seksualno ponašanje i znanja o seksualnosti. Bez ili s neistinitim objašnjenjem često kasni u školu, odlazi ranije, izostaje s nastave. Iscrpljen, neispavano, malaksalo, igra netipična. Nestabilna porodica; roditelji nezainteresovani za školovanje, nesaradljivi.

2. Radionica: Karakteristike adolescencije - - Faze, izazovi i krize razvoja

- Cilj: upoznaju faze razvoja i njihove karakteristike, identifikuju izazove razvoja koji prate period adolescencije, upoznaju pojam krize, vrste kriza i uviđaju značaj uspješnog prevazilaženja razvojnih kriza za dalji psihički razvoj pojedinca, identifikuju pokazatelje aktuelne razvojne krize i znaju koji su načini za pružanje podrške za njeno prevazilaženje.
- Trajanje: 90 minuta
- Materijal; lap top, projektor, A4 papir, flomasteri, štampani prilozi, chat-papir, selotejp

Koraci:

▶ **Uvodna aktivnost:**

Predstavi svoj životni-razvojni put, kakav je bio: sa preprekama, mostovima, slijepim ulicama, skretanjima....

▶ **Aktivnost Faze razvoja**

- *Voditelj pripremi kartice o fazama razvoja i podijeli učesnicima razvrstanim u grupe*
- *Učesnici u grupama od kartica sastavljaju logičan slijed “razvojnu priču” prolaska čovjeka tokom života (1 – Rana adolescencija: 9 i 13. godine, 2 – Srednja adolescencija: 13. i 15. godine, 3 – Kasna adolescencija: 15. i 18. godine, 4 - Rana nezavisnost: 18. i 23. godine).*

- Dijete razvija negativan stav. Pokazuje povećano nezadovoljstvo ako ga neko doživljava i tretira kao malo dijete.
- Pokazuje manje zanimanje za uobičajene dječje aktivnosti, uz dosadu i nemir jer ne zna koje alternativne aktivnosti su mu dostupne.
- Pojavljuje se novi osjećaj odbijanja zahtjeva i ograničenja koja nameću odrasli u životu.
- Suprotstavlja se autoritetu, postavljajući pitanja, pokretajući rasprave, odlažući obaveze i ignorišući uobičajene školske i kućne zadatke.
- Eksperimentiše sa postavljenim granicama, pokušava ih pomjeriti koliko mu se dozvoli.

- Traži od roditelja više društvene slobode.
- Češće se koristi lažima kako bi izbjeglo posljedice nekih svojih postupaka ili kako bi učinilo ono što su roditelji zabranili.
- Povećava se pritisak vršnjaka u smislu preuzimanja rizika, gdje je ključni osjećaj pripadnosti grupi ukoliko zadovolji određenu vrstu ponašanja (npr. konzumiranje alkohola ili narkotika).

- Dobija više samostalnosti jer se uključuje u aktivnosti koje smatra „odraslim“, kao što su obavljanje sezonskih poslova, vožnja automobila, emotivne veze, kao i druženja sa vršnjacima koji su manje kontrolisani od strane roditelja.
- Stiče značajnija emocionalna (često i seksualna) iskustva, ulazi u romantične odnose.
- Oseća tugu zbog postupnog odvajanja od starih prijatelja (a možda i porodice), kao i tjeskobu zbog svoje nespremnosti da postane potpuno nezavisan.

Mlada osoba ima niže samopoštovanje zbog osjećaja nesposobnosti, jer ne može adekvatno odgovoriti na sve zahtjeve i obaveze ove „odrasle“ dobi.

Oseća tjeskobu jer više nema jasnu predstavu svog smjera u životu.

Mlade osobe u ovom razdoblju su veoma podložne uticaju vršnjaka (koji takođe tragaju za svojim životnim pravcem), pa često počinju intenzivno da se provode kako bi zaboravili probleme i nakratko pobjegli od odgovornosti. U ovom razdoblju, mladi ljudi su najviše izloženi izazovu zloupotrebe psihoaktivnih supstanci.

► PPT – Razvoj u adolescenciji – elementi u nastavku

<i>Pubertet</i>		<i>Adolescencija</i>	
<i>Prepubertet</i>	Ubrzan rast i pojava sekundarnih polnih karakteristika (dojke, malje).	<i>Preadolescencija</i>	Faza opozicije - prkos, buntovno ponašanje, suprotstavljanje. U osnovi je potreba za pažnjom, poštovanjem, priznanjem.
<i>Pubertet u užem smislu</i>	Pojava menarhe (prve menstruacije) kod djevojčica i prve ejakulacije kod dječaka.	<i>Adolescencija u užem smislu</i>	Potreba za nezavisnošću u svim područjima, za slobodom, dokazivanjem, potvrđivanjem.
<i>Postpubertet</i>	Formiranje rasta, nastavak fiziološkog sazrijevanja polnih organa, puna seksualna zrelost i sposobnost za reprodukciju	<i>Postadolescencija</i>	Ulazak u svijet odraslih, bolje prihvatanje uloge odraslih, formira se polni i profesionalni identitet

- Adolescencija je period razvoja u kome se dešavaju brojne, burne, intenzivne promjene u svim oblastima razvoja čovjeka – fizičke (tjelesne), psihološke i socijalne.
- *Fizički razvoj u adolescenciji* - značajno povećanje visine, težine, veličine unutrašnjih organa, promjene u skeletnom i mišićnom sistemu, pojava *sekundarnih polnih karakteristika*. Vlastiti izgled postaje glavna preokupacija, a tjelesne promjene izazivaju nesigurnost i manjak samopouzdanja.
- *Emocionalni razvoj u adolescenciji* – emocionalna promjenjivost je dio odrastanja i adolescentne realnosti. Emocije se smjenjuju naglo, mijenjaju svoju jačinu. Do promjena raspoloženja dovode hormonske i intenzivne tjelesne promjene. Najizraženija ošućanja kod mladih osoba su strah, bijes i ljubav. Javlja se prva autentična razmišljanja o ljubavi. Rana adolescencija je uglavnom period simpatisanja i maštanja. Nakon toga raste broj interakcija, pojačano je interesovanje za temu seksualnosti. Zbog toga postoji rizik od neadekvatnih emotivnih odnosa i rizika od prvog nasilja.

- *Socijalni razvoj u adolescenciji* - Socijalne promjene se ogledaju u promjeni odnosa sa roditeljima i vršnjacima. Prirodno je da se dešava udaljavaње od roditelja, težnja ka autonomiji. Uticaj vršnjaka je sve snažniji u ovom periodu i to je prirodno i potrebno. Javljaju se brojni izazovi, dokazivanja, vezivanja, povodljivost, nesigurnost u odnosima. I ovo može biti od značaja za emotivne veze koje mogu imati uvertiru za odnos koji može biti nasilan.

- *Kognitivni razvoj u adolescenciji* - Svaka se mlada osoba preispituje, provjerava, kritikuje, naročito odrasle (roditelje, nastavnike, sve autoritete) i njihova pravila, odluke, sistem vrijednosti. Erikson u Teoriji psihosocijalnog razvoja pojedinca ukazuje da se tokom puberteta i mladalaštva odvija faza oformljenja identiteta koja je njen centralni zadatak (odgovor na pitanje: Ko sam ja?). Svaka osoba ima potrebu da se istakne i bude jedinstvena u nečemu. To postaje dio samosvijesti i identiteta. Ovo je dio adolescentske krize, sazrijevanja i odrastanja. Svi ovi izazovi mogu biti u osnovi i nasilnih odnosa.

► PPT prezentacija – krize

- Voditelj radionice upoznaje učesnike: sa pojmom kriza, koji možemo definisati kao rizik ili opasnost s jedne strane, ali i mogućnost za dalji razvoj s druge strane; sa dvije osnovne grupe kriza – akcidentne (krize nastaju kao rezultat neočekivanih životnih događaja) i razvojne (neizostavni dio razvoja, prate razvoj, tj. razvojne faze i neminovne su u toku životnog ciklusa pojedinca); sa psihološkom kriznom intervencijom koja obuhvata postupke kojima se pruža pomoć pojedincima nakon određenog kriznog događaja da bi ga lakše prebrodili, a sve u cilju sprečavanja dugoročnih posljedica; sa adolescencijom kao krizom u dijelu kako adolescent prihvata sopstvene promjene i kako roditelji doživljavaju promjene adolescenta kao i promjene svog mjesta i uloge u njegovom životu; sa razvojnim zadacima u adolescenciji čije neispunjavanje može da uzrokuje krize na mnogim poljima; sa formiranjem identiteta kao jednim od ključnih razvojnih zadataka u adolescenciji i krizom identiteta; sa nekim od načina prevladavanja kao i sa pokazateljima uspješnosti tog procesa. U ovom dijelu, voditelj ukazuje na 5. fazu razvoja po Eriksonu (identitet – konfuzija identiteta).

► Vježba „Djevojčica s balonima”

Neophodno je pružiti podršku učenicima u trenutku kada im je to potrebno - baloni simbolično upućuju na mogućnost da se ispuste iz ruke i odu.

• Učesnici dobijaju list na kojem je nacrtana djevojčica koja u ruci drži helijumske balone. U svakom balonu se nalazi neki od načina pružanja podrške učenicima od strane nastavnika. Zadatak učesnika je da prodiskutuju u paru ili u grupi o navedenim načinima podrške, prepoznaju koja su očekivanja od njih kada je u pitanju određeni vid podrške i na koji način bi je oni realizovali. Nakon što završe rad u paru, učesnici izdvajaju ključne karakteristike koje se odnose na navedene načine podrške. Poruke u balonima:

Budimo dostupni! – Uvijek imati vremena za učenike, da prepoznamo njihove emocionalne potrebe i razgovaramo o tome, budemo empatični, ne insistiramo u trenutku već pružimo podršku učenicima kada su oni spremni za to.

Razgovarajmo o promjenama! – Uvijek budimo spremni da učenicima ukažemo da mnogo toga što im se dešava, očekivane su razvojne promjene; ukazujemo na karakteristike promjena. Nastojimo da odgovorimo na sva pitanja o dešavanjima i doživljajima, što je njima nejasno, oko čega imaju bilo kakve brige ili nedoumice.

Pokažimo razumijevanje! – Uvijek budimo spremni da razumijemo određene oblike ponašanja kod učenika – ljutnja, bijes, nerazumijevanje. Nastojimo da budemo fleksibilni, prepoznamo trenutak kada ćemo ukazati na neprihvatljive postupke, put koji će pomoći da se prevaziđe situacija koja izaziva određenu reakciju.

Podstaknimo učenike da pruže podršku drugima! –budimo spremni da usmjerimo učenike za podršku i pomoć drugima jer će to značajno doprinijeti smanjenju anksioznosti i straha.

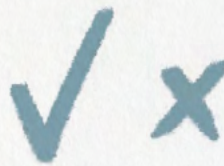

Pohvalimo učenike! –budimo spremni da pohvalimo učenike, istaknimo pozitivno i dobro, ojačamo njihovu ličnost kako bi mogli da prevazilaze krizne situacije sa kojima se suočavaju.

3. Radionica: Stereotipi i predrasude, zablude o nasilju

- Cilj: prepoznaju najčešće stereotipe i zablude o nasilju da bi bili u stanju da odgovorno, utemeljeno i pravovremeno reaguju.
- Trajanje: 90 minuta
- Materijal; lap top, projektor, A4 papir, flomasteri, štampani prilozi, chat-papir, selotejp

Koraci:

► **Uvodna vježba:**

U 4 ćoška se postave 4 opcije: „uopšte nisam saglasan/na“, „malo sam saglasan/na“, „prilično sam saglasan/na“, „u potpunosti sam saglasan/na“. Učesnici zauzimaju mjesto u uglu u kojemu se nalazi stepen njihove saglasnosti. Komentarišu, voditelj/ka uobličava u smjeru predrasuda, stereotipa, dajući tačne uvodne informacije.

- »U redu je da momak govori đevojci što da radi«
- »Kad vidim modrice na nekome napravim se da ne vidim, jer me ne zanima«
- »Svako se može oduprijeti zlostavljanju«
- »Zabavno je kada se postavi neka fora na tuđem profilu«
- Osoba koja doživljava nasilje često je sama kriva za nasilje kojem je izložena.
- Jedan šamar se može desiti i vjerovatno se neće ponoviti.
- Kada osoba izložena nasilju odluči prekinuti nasilnu vezu, to je jednostavno da učini.
- Osobe koje su nasilne u vezi ne mogu naučiti kako da se prestanu nasilno ponašati.
- Osobe koje imaju iskustvo porodičnog nasilja sklonije su podnositi nasilje u vezi.

► **Vježba: u grupama dati materijal u kojemu se opisuju forme porodičnog nasilja, onog u mladalačkim vezama.** Zadatak je da na osnovu toga procijene i naprave grafikon/piticu obima zastupljenosti formi nasilja koje se dešavaju u porodici, mladalačkim vezama. Predstavljaju, komentarišu, voditelj/ka ukazuje na statistiku.

► **Vježba: razlika između prihvatljivih i neprihvatljivih, zdravih i nezdravih obrazaca**

- Na osnovu sljedećih tvrdnji o emotivnim vezama adolescenata u istim grupama iz prethodne vježbe uraditi tabelu Prihvatljivo/Neprihvatljivo
 - Razmjena
-
- ! Tvoj partner/ka govori ti koliko si poseban/na baš zato što si takav/va.
 - ! Tvoj partner/ka povremeno koristi šale koje smatraš uvredljivim, ali prestaje kad kažeš da ti ne prija.
 - ! Kada se desi konfliktna situacija u vezi, tvoj partner/ka pokazuje izbjegavajuće ponašanje; ćuti i ne želi da razgovara s tobom danima.
 - ! Tvoj partner/ka insistira da ima pristup tvom facebook/Instagram nalogu.
 - ! Tvoj partner/ka zamjera ti što biraš da provodiš vrijeme s prijateljima, umjesto da odvojiš više vremena za njega/nju.
 - ! Tvoj partner/ka svratio je po tebe (dok si sa drugaricama u izlasku) bez najave, iako si mu par puta ranije rekao/la da ti je to neprijatno i da te čini nervoznom.
 - ! Tvoj partner/ka prijeti da će drugima ispričati o njihovom seksualnom životu ili pokazati intimne fotografije koje su razmijenjivali u svojoj emotivnoj vezi.

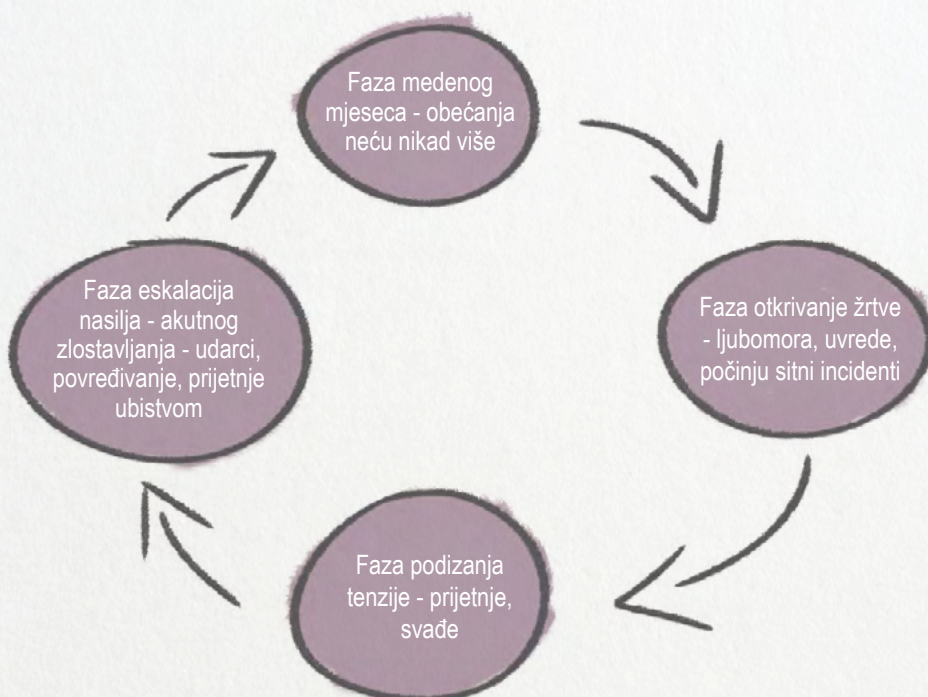
- ! Tvoj partner/ka suptilno ili otvoreno odbija da provodi vrijeme sa tvojom porodicom ili prijateljima, dok očekuje da ti provodiš vrijeme sa njegovom porodicom i prijateljima.
- ! U svojoj vezi imaš osećaj da možeš sve dijeliti sa svojim partnerom/kom, ali i mogućnost da zaržiš određeni stepen privatnosti koji ti je potreban.
- ! Partner/ka upućuje svom partner/ki da je nesposobna, da ništa ne uspijeva da uradi kako treba, te da joj/mu je ona/ona potreban.
- ! Partner/ka prisluškuje razgovore i bez dozvole ili uz prisilan pristanak čita partnerove/kine poruke.
- ! Partner/ka podržava svog partnera/ku u formiranju prijateljskih odnosa s osobom suprotnog pola.
- ! Partner/ka insistira u tome da imaju zajednički profil.
- ! Partner/ka želi da njen/njegov partner/ka radi sve što je/ga ispunjava i čini srećnom/im.
- ! Partner/ka ismijava partnerove/kine osobine pred drugim ljudima.
- ! Partner/ka upućuje česte telefonske pozive uz traženje da podnese izvještaj što će raditi toga dana.
- ! Zahtijevanje od svog partnera/ke da dokazuje svoju ljubav, naklonost, privrženost, te da u ime ljubavi uradi sve što od nje/njega očekuje.
- ! Razumije i podržava kada njen/njegov partner/kai ma drugačije izbore (npr.muzike, stila oblačenja, prijatelja).
- ! Dodirivanje intimnih djelova tijela bez jasne saglasnosti partnera/ke.
- ! Predlaže, pa prisiljava na gledanje pornografskog sadržaja.
- ! Partner/ka uzima zaradu, džeparac. Navodi da treba da imaju zajednički budžet kojim on/ona u potpunosti raspolaže.

► **PPT – o nasilju u mladalačkim vezama**
elementi za PPT u nastavku

- *U mladalačkim vezama prvi put se ispoljava partnersko nasilje. Osobe koje u adolescenciji dožive nasilje s partnerom imaju znatno veći rizik da budu izložene nasilju u odrasloj dobi i kasnijim vezama*

RANI ZNACI DA SE OSOBA MOŽE PONAŠATI NASILNO			
Provjerava telefon ili društvene mreže	Određuje s kim da se druži, govori loše o prijateljima/cama, brani da ide s njima	Sugeriše što da obučeš, jedeš u restoranu	Mora da imaju zajednički profil na društvenim mrežama

Krug nasilja se kreće od, naizgled, bezazlenih ispada, obećanja, preko izo-
lovanje žrtve, otvorenog ili suptilnog kontrolisanja, verbalnog, do vidljivog
fizičkog zlostavljanja

Mogući uzroci nasilja u vezama mladih

Izloženost nasilju u vlastitoj porodici

Loša slika o sebi i nesigurnost u sebe

Potreba za dokazivanjem u vezi po svaku cijenu

Posesivnost i ljubomora

Uvjerenje da je mladima dopušteno mnogo više nego devojkama

Neprepoznavanje određenih ponašanja u vezi kao oblika nasilja

Nepoznavanje svojih i tuđih prava u vezi

Prihvatanje nasilja kao načina rješavanja nesuglasica, razlika u mišljenju i sukoba

Slabe komunikacijske vještine i poteškoće u izražavanju osjećanja, želja i potreba.

Medijske poruke o prihvatljivosti nasilja

Nedostatak kontrole nad vlastitim ponašanjem, loša kontrola svoje ljutnje

Posljedice nasilja u vezama mladih

- Gubitak samopoštovanja za oboje (partnera koji trpi i partnera koji čini nasilje)
- Loše raspoloženje, tuga i bezvoljnost
- Povlačenje od prijatelja
- Strah od osobe do koje ti je stalo i sa kojom želiš biti blizak
- Gubitak ljubavi i bliskosti s partnerom
- Gubitak povjerenja u mogućnost ostvarivanja dobre veze
- Povrede (masnice, ogrebotine, lomovi, krvarenje)
- Zdravstvene poteškoće (glavobolje, mučnina, s probavom)
- Poteškoće s koncentracijom
- Poteškoće sa spavanjem
- Poteškoće s apetitom (uzimanje previše ili premalo hrane)
- Povećano korištenje alkohola ili cigareta
- Korišćenje sredstava za smirenje

4. Radionica: Ja i odgovornost, moje zone komfora

- Cilj: da se osnaže za odgovorno postupanje, utemeljeno u zakonskim osnovama i odgovornosti
- Trajanje: 90 min
- Materijal: flomasteri, olovke, materijal odštampan, PPT, chat-papir, selotejp

Koraci:

► Uvodna aktivnost „Zona komfora”

- Učesnici dobijaju zadatak da prekrste ruke i obrate pažnju na taj poznati položaj. Nakon toga, treba da ruke prekrste obrnuto. Diskutuje se o tome kakav imaju osećaj, neobičan, drugačiji, da li bi ruke rado vratili u uobičajeni položaj?
- Inicira se razgovor o značaju zone komfora, o navikama, postupcima, o onome što je poznato, u što imamo povjerenja, na što smo navikli i što nam pruža osećaj sigurnosti, đe se osećamo zaštićeno. Za pojedinca je značajno da ima takav prostor u kojem funkcioniše usklađeno, oseća se zaštićeno, ima rutinu. Sve što je izvan te zone je neobično, remeti osećaj sigurnosti. Međutim, bez izlaska iz zone komfora nema ličnog razvoja. Upravo kretanje van navedenih okvira otvara nove mogućnosti. I te mogućnosti bi trebalo svi da koristimo, mada pojedinci značajan dio svog života provode u okviru svoje zone komfora jer tamo tačno zna što, kada i kako funkcioniše.
- Na kraju, voditelj pojašnjava da se na novi položaj ruku, s početka priče o zoni komfora, vremenom možemo navići, ali se uvijek možemo vratiti i na stari, tako da smo na taj način, uz početne nelagodnosti, ipak ovladali novim mogućnostima držanja tijela. Tako je i sa ličnim razvojem.

► **PPT Izvodi iz zakona**
elementi za PPT u nastavku

a. Zakonske definicije nasilja

<p>Kao oblici nasilja prepoznaje se ugrožavanje fizičkog, psihičkog, seksualnog ili ekonomskog integriteta, mentalnog zdravlja i spokojsva drugog člana porodice. Zakonom su prepoznati (Član 8):</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1) upotreba fizičke sile, bez obzira da li je nastupila tjelesna povreda drugog člana porodice; 2) prijetnja napadom ili izazivanje opasnost koja može prouzrokovati ošjećaj lične nesigurnosti ili psihički bol člana porodice; 3) verbalni napad, psovanje, nazivanje pogrdnim imenom i na drugi način vrijeđanje drugog člana porodice; 4) ograničavanje drugom članu porodice slobodu komuniciranja sa trećim licima; 5) iscrpljivanje radom, uskraćivanje sna i druge vrste odmora, prijetnja izbacivanjem iz stana i oduzimanjem dece; 6) seksualno uznemiravanje drugog člana porodice; 7) uhođenje i na drugi način grubo uznemiravanje drugog člana porodice; 8) oštećivanje ili uništavanje zajedničke imovine ili imovine drugog člana porodice ili pokušaj da to učini; 9) uskraćivanje osnovnih sredstava za egzistenciju drugom članu porodice; 10) drsko ponašanje koje ugrožava porodični mir člana porodice sa kojim ne živi u porodičnoj zajednici.
<p>Ugrožavanjem fizičkog, psihičkog, seksualnog ili ekonomskog integriteta, mentalnog zdravlja i spokojsva drugog člana porodice smatra se ako član porodice ne vodi dovoljno brigu o:</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1) ishrani, higijeni, odijevanju, medicinskoj zaštiti ili redovnom pohađanju škole ili ne sprječava dijete u štetnom druženju, skitnji, prosjačenju ili krađi ili na drugi način u većoj mjeri zanemaruje podizanje i vaspitanje deteta; 2) ishrani, higijeni, odijevanju ili medicinskoj zaštiti drugog člana porodice o kome je dužan da se stara, a kome je potrebna posebna pomoć zbog bolesti, invaliditeta, starosti ili drugih ličnih svojstava zbog kojih nije sposoban da se stara o sebi. Tu je i prikrivanje člana porodice sa invaliditetom, smetnjama i teškoćama u razvoju.

b. Sumarni pregled oblika nasilja

Fizičko nasilje	Batinjanje, udaranje po glavi i tijelu, čupanje kose, povrede oštrim i tupim predmetima, šutiranje, davljenje, bacanje na zid ili pod, nanošenje opekotina
Seksualno nasilje	Svaka povreda polne slobode i polnog morala, svaki vid degradiranja i ponižavanja na seksualnoj osnovi, silovanje, svaki vid prisiljavanja na seksualni odnos
Psihičko nasilje	Zastrašivanje, kritikovanje, potcjenjivanje, emocionalne prijetnje, ucjenjivanje i optužbe, stvaranje konfuzije i nesigurnosti kod žrtve, posesivno ponašanje, postavljanje neostvarivih očekivanja žrtvi, verbalno zlostavljanje, izlaganje pritisku, ispoljavanje zlostavljačkog autoriteta, nepoštovanje žrtve, zloupotreba povjerenja, neispunjavanje obećanja, emotivna rezervisanost...
Ekonomsko nasilje	Oduzimanje novca i vrijednih stvari, kontrolisanje zarade i primanja i/ili zabrana da raspolaže sopstvenim, odnosno zajedničkim prihodima, da se zaposli i ostvari sopstvene prihode, trošenje novca za zadovoljenje sopstvenih potreba, neispunjavanje obaveze izdržavanja, neobezbijedenih članova porodice, oduzimanje sredstava rada, podnošenje izvještaja o trošenju novca...
Pasivno zlostavljanje	Viktimizacija, dvosmislenost, zapostavljanje, poricanje i prebacivanje krivice za nasilje, okrivljivanje, griža savjest, duhovno i intelektualno zlostavljanje.

c. Nasilje u porodici ima nekoliko dimenzija:

1. **Modalitet:** fizičko, psihičko, seksualno ili/i ekonomsko.
2. **Učestalost:** povremeno, hronično
3. **Ozbiljnost:** zavisi on stepena povrede i potrebe za liječenjem.
4. **Prolazna ili trajna povreda:** blaga, umjerena, teška, a najviši stepen je ubistvo.

d. Nasilje nad decom

Zanemarivanje i zlostavljanje

Ekstremna deprivacija i oglašivanje na djetetove potrebe udružene sa nanošenjem fizičkog i psihičkog bola djetetu. Može biti: fizičko, zdravstveno, obrazovno, emocionalno, neadekvatan nadzor, napuštanje. Odrasla osoba ne vodi odgovarajuću brigu o djetetu i njegovim potrebama na fizičkom planu (obezbjeđenje hrane, odjeće i higijene, liječenje, modrice, prelomi, opekotine, znaci vezivanja i zatvaranja djeteta), na emotivnom (odsustvo ljubavi) i obrzovnom planu (sprečavanje da ide u školu), prosjačenje.

Fizičko zlostavljanje

Udaranje, paljenje, davljenje, drmusanje djeteta, a opravdava kao vaspitno-disciplinska mjera, namjerno nanošenje fizičke povrede ili bola: Tjelesne povrede, šamaranje, nanošenje modrica, prelomi, opekotine

Emocionalno (psihološko) zlostavljanje

Nanošenje mentalne ili emocionalne patnje: Lišavanje psihološke, emocionalne i socijalne podrške, zapostavljanje, uskraćivanje ljubavi i pažnje, odsustvo ili ispoljavanje negativnih emocija; Prijetnje, vika, bezrazložne grdnje, psovke, potcjenjivanje, podsmijevanje, vrijeđanje, upotreba pogrđnih imena ili atributa, izvrgavanje ruglu djeteta, neprikladne i prećerane kazne. Stvaranje situacije za strah i ošććanje nesigurnosti djeteta.

Seksualno zlostavljanje

Neželjeni seksualni kontakt, dodiri, komentari sa seksualnom konotacijom; bilo koji seksualni čin između odrasle osobe i djeteta, uključujući penetraciju, oralni seks ili izlaganje djetinjeg nagog tijela pod prisilom u prisustvu odrasle osobe.

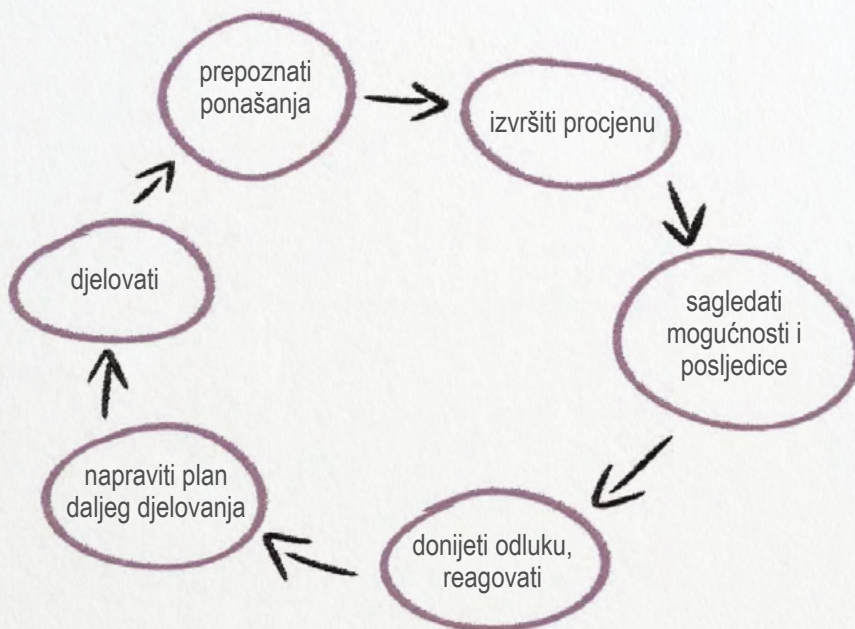
- Učesnici razvrstavaju što je komforno što nije u odnosu na predstavljene izvode iz zakona

Komforno	Nije komforno

- Voditelj zaključuje ka obaveznosti

► Aktivnost “Krug odgovornog postupanja”

- Podijeliti u grupe će svaka dobija jednu formu u odnosu na: 1) porodično nasilje, 2) mladalačko fizičko nasilje, 3) mladalačko seksualno nasilje, 4) mladalačko psihičko nasilje, 5) mladalačko ekonomsko nasilje, 6) mladalačko pasivno zlostavljanje
- Zadatak je da definišu svoje postupanje i utemelje u zakonu

5. Radionica: Digitalno nasilje – prepoznaj, reaguj, zaštititi se

- Cilj: da se upoznaju sa varijacijama digitalnog nasilja, aplikacijama, posljedicama, informišu i platformama zaštite
- Trajanje: 90 – 120 min
- Materijal: lap top, projektor, aplikacije, internet, papir, olovke

Koraci:

► „Što sve tehnologija može?“ - Radionica započinje kratkim videozapisom ili demonstracijom koja prikazuje najnovije tehnološke inovacije. Mogući sadržaji uključuju:

- Prikaz realističnih deepfake transformacija u stvarnom vremenu.
- Generisanje slike u nekoliko sekundi pomoću LeonardoAI.
- Muzički klip koji je u potpunosti komponovao Suno AI.
- Interakcija s ChatGPT-om – brzi odgovori na kompleksna pitanja ili stvaranje kreativnog sadržaja.

- Diskusija – „Što ste upravo videli?“

Prije objašnjenja prikazanih snimaka, učesnici treba da pokušaju da pogode koji su stvarni, a koji su lažni. Zatim se podstiču da verbalizuju svoje utiske i razmotre moć tehnologije kroz pitanja:

- Kako se osećate nakon ovog prikaza?
- Da niste videli, da li bi vjerovali da je moguće?
- Koji su vaši prvi utisci o mogućnostima moderne tehnologije?

Diskusija se usmjerava ka širem kontekstu korišćenja tehnologije, ističući da, pored fascinantnih mogućnosti, ona nosi i određene rizike. Ključno pitanje za razmišljanje glasi: „Ako AI može stvoriti sve ovo, šta može uraditi kada se koristi na pogrešan način?“

► O digitalnom nasilju

a. U grupama rade na osnovu nekoliko pitanja: Kako biste definisali digitalno nasilje? Kako se proizvodi digitalni nasilni sadržaj? Koje posljedice pretpostavljate? Što bi bilo odgovorno ponašanje na internetu?

b. **Kratak video ili priča** - Prikazivanje scenarija digitalnog nasilja kroz kratak video ili narativ. FAKE VIDEO! Učesnici mogu diskutovati što bi ona mogla da uradi i kako bi joj prijatelji ili odrasli mogli pomoći.

c. Objasniti zašto je digitalno nasilje važna tema – može imati ozbiljne posljedice po mentalno zdravlje, samopouzdanje i sigurnost učenika. Žrtve digitalnog nasilja mogu osjećati strah, anksioznost ili depresiju, a ponekad im je teško da zatraže pomoć. Svaki učenik može nenamjerno postati učesnik digitalnog nasilja kroz širenje neprovjerenih informacija ili dijeljenje neprimjerenog sadržaja. Zato je važno razviti svijest o odgovornom ponašanju na internetu.

► Što je digitalno nasilje? PPT

- **Cyberbullying (vrijeđanje, prijetnje, ponižavanje online)** – slanje uvredljivih poruka, širenje lažnih glasina, ismijavanje ili prijetnje putem društvenih mreža, e-pošte ili aplikacija za razmjenu poruka.
- **Doxxing (objavljivanje privatnih podataka bez saglasnosti)** – Kada neko objavi nečije lične informacije (adresu, broj telefona, školu, e-mail) bez dozvole, ugrožavajući privatnost i sigurnost te osobe.
- **Sexting i širenje neprimjerenih sadržaja** – slanje ili dijeljenje intimnih fotografija, video zapisa ili poruka, često među mladima. Kada takvi sadržaji dospiju u pogrešne ruke, mogu izazvati ozbiljne posljedice po ugled i emocionalno stanje žrtve.
- **Online prijetnje i ucjene** – Kada neko koristi internet kako bi prijetnjama ili manipulacijom natjerao drugu osobu da učini nešto protiv svoje volje.
- **Učesnici** - Diskusija o posljedicama ovih oblika nasilja. Primjere daju koji su im poznati

► Kako se pravi to? - snimci

- **Deepfakes Web:** Ovaj online servis koristi moćne grafičke procesore u oblaku za kreiranje deepfake video snimaka. Korisnici mogu učitati video i slike, a proces obrade traje nekoliko sati, zavisno od složenosti projekta.
- **FaceApp:** Popularna mobilna aplikacija koja omogućava korisnicima da mijenjaju izgled lica na fotografijama: dodavanje osmjeha, promjena starosne dobi. Iako je namijenjena za zabavu, funkcije mogu biti zloupotrijebljene za kreiranje lažnih sadržaja.
- **Zao:** aplikacija koja omogućava korisnicima da zamijene lica u video snimcima, često koristeći scene iz filmova ili TV emisija, popularna zbog jednostavnosti i brzine u kreiranju deepfake sadržaja.

- **Komentari učesnika – Koliko su upoznati**

► Razviti strategije reagovanja u situacijama digitalnog nasilja - Scenariji u grupama

Primjeri scenarija:

- **Cyberbullying na društvenim mrežama** – Učenik dobija uvredljive komentare i poruke na svom profilu na društvenoj mreži. Napadi se ponavljaju, a ostali učenici počinju da se pridružuju ismijavanju.
- **Doxxing i dijeljenje privatnih informacija** – Učenici u grupnom chatu dijele lične podatke jednog vršnjaka bez njegovog znanja, uključujući broj telefona i adresu, što dovodi do uznemiravanja od strane nepoznatih osoba.
- **Sexting i neovlašteno dijeljenje fotografija** – Osoba šalje privatnu fotografiju osobi kojoj vjeruje, ali ta fotografija kasnije biva prosljeđena drugima i postaje predmet ismijavanja.
- **Online prijetnje i ucjene** – Učenik dobija poruku od nepoznate osobe koja prijeti da će objaviti kompromitirajuće informacije ako učenik ne uradi ono što se od njega traži.

► Svaka grupa dobija situaciju digitalnog nasilja i osmišljava:

- Kako bi žrtva trebala da reaguje?
- Kada treba uključiti odrasle?
- Kome se obratiti?
- Kako nasilnik može promijeniti svoje ponašanje?

► Sigurnosni alati i savjeti - PPT

Podешavanje privatnosti na društvenim mrežama (Instagram)

Koraci za povećanje privatnosti:

- Otvoriti Instagram aplikaciju i otići u **Podешavanja i privatnost**.
- Kliknuti na **Privatnost** i uključiti opciju **Privatan profil** (za lične naloge).
- U sekciji **Poruke** podesiti ko može slati poruke i zahtjeve za razgovor.
- Isključiti opciju **Dijeljenje lokacije** u podешavanjima aplikacije.
- Pregledati listu pratilaca i ukloniti nepoznate osobe.
- Redovno provjeravati dozvole aplikacija povezanih sa Instagramom. (praktična vežba)

Prepoznavanje lažnih profila i phishing napada

• Kako prepoznati lažan profil?

- Nedostatak ličnih informacija, objava i prijatelja.
- Sumnjivi zahtjevi za prijateljstvo i poruke od nepoznatih osoba.
- Upotreba ukradenih ili generisanih slika (moguća provjera uz Google Lens).

• Kako prepoznati phishing napad?

- Email ili poruka sadrži hitne zahtjeve za unos ličnih podataka.
- Linkovi vode ka sumnjivim ili lažnim stranicama.
- Pravopisne greške i loše formatiranje poruke.

- **Anonimna razmjena savjeta među učenicima**

savjeti se sakupljaju i nasumično čitaju

- **Pravila za sigurno online ponašanje**

- Ne dijeliti lične informacije (adresu, telefon, školu) sa nepoznatim osobama.
- Postaviti jake lozinke i koristiti dvofaktorsku autentifikaciju.
- Biti pažljiv pri preuzimanju fajlova i otvaranju linkova iz nepoznatih izvora.
- Ne odgovarati na provokativne ili prijeteće poruke – blokirati i prijaviti nasilnike.
- Konsultovati roditelje, nastavnike prije preuzimanja app ili igranja online igara.

- **Đe potražiti pomoć?**

- **Stručni saradnici i nastavnici** – Prijava digitalnog nasilja i podrška učenicima.
- **Roditelji i staratelji** – Povjerenje i savjetovanje u vezi sa problemima online.
- **Platforme za prijavu** – Instagram, Facebook i TikTok imaju opcije za prijavu uznemiravanja.
- <https://www.skolskiportal.edu.me/Pages/Bezbjednostdjecenainternetu.aspx>
- <https://www.gov.me/cirt>
- <https://www.gov.me/cirt/prijavi-incident>

► **Na kraju učesnici dijele zaključke i razmišljanja:**

- Što su naučili a nisu znali?
- Kako informacije mogu prenijeti učenicima?
- Koje metode bi koristili da edukuju učenike?

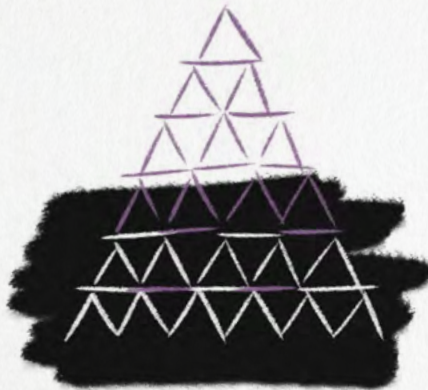
6. Radionica: Što uraditi u odnosu na porodično ili „mladalačko“ nasilje

- Cilj: osnažiti kapacitet za odgovorno postupanje, cjelovito djelovanje
- Trajanje: 90 min
- Materijal: karte, A4 papir, olovke, flomasteri, chat-papir, selotejp

Koraci:

► Uvodna aktivnost: Kula od karata

- Donijeti karte i dati učesnicima da u parovima naprave što je moguće višoj kulu.

- Pratiti kako razgovaraju, kako grade, da li im pada, kako reaguju.
- Razgovor o tome kakav bi bio osećaj da im se kao kula od karata nešto sruši ?
- A kako je kada se kao kula od karata sruše „emotivni odnosi, ljubavni snovi“? Koja očekivanja se iznevjere? Koji je rizik da se desi?
- Na tabli nacrtati dvije kolone – na lijevoj strani napisati OK je, na desnoj NIJE OK.

OK je	Nije OK

► **Druga aktivnost: Prepoznaj što je u pitanju!**

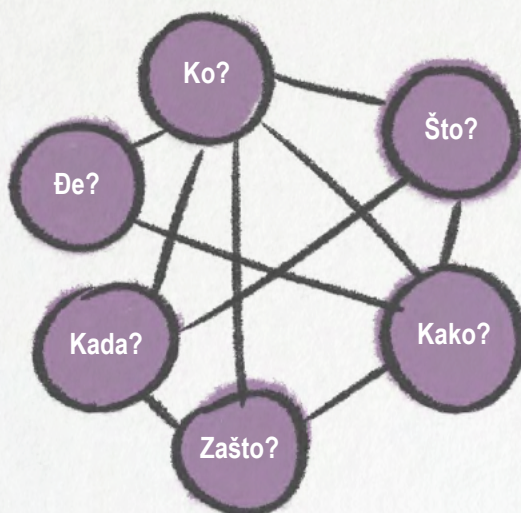
- Na PPT predstaviti nekoliko fotografija nasilja

- Razgovor što misle da je u pitanju? O čemu je riječ? Kako oni to nazivaju?
- PPT sa tekстом koji definiše nasilje u mladalačkim vezama
- Učesnici/ce u manjim grupama prave popis đe su zapazili kada se najčešće dešava nasilje, kako izgleda, kome se obratiti, što bi oni mogli, trebali da rade

► Aktivnost: Napravi mapu

- Podijele se u 3 grupe koje 1) Preventivno, 2) Interventno, 3) Korektivno
- Prave mapu što bi trebalo da se radi (opis uloga, koraka, mjera, načina praćenja...)
- Upoređuju – koga su spomenuli, da li neko nedostaje?

► Aktivnost „Mudra kutija“

Zatvaraju krug edukacije jer u grupama, iz ugla novih informacija, odgovaraju ohrabrujućim porukama koja će ići u „mudru kutiju“ kao njihov odgovor na prvobitne dileme, izazove, i hrabri za djelovanje, reagovanje, podršku žrtvi:

- Kakva su iskustva s učestalošću nasilja uopšte i u mladalačkim vezama? Kako se, uopšte posmatra porodično, a kako nasilje u mladalačkim vezama (da li se o njima promišlja)? – PORUKA
- Kako se najčešće postupa i u odnosu na koje oblike nasilja najčešće interveniše? Ko reaguje na porodično nasilje? Ko na mladalačko? S kojim barijerama se susrijećete u odnosu na porodično nasilje? A mladalačke veze? Kako se postupa i kakvu podršku dobijaju žrtve? – PORUKA
- Što smatrate funkcionalnim, a što nefunkcionalnim u postojećim procedurama postupanja u slučajevima nasilja u vezama i nasilja u porodici? – PORUKA
- Na koji način bi se trebalo raditi na prevenciji i podizanju svijesti o nasilju u vezama? – PORUKA

VII Radionice za učenike/učenice

- Ciljna grupa učenici/ce osnovnih škola (treći ciklus) i srednjih škola radi prepoznavanja i reagovanja na nasilje u mladalačkim-partnerskim vezama.
- Napomena: značajan broj aktivnosti se može, osim u klasičnoj radioničarskoj formi u odjeljenju, upotrijebiti i za individualni, ali i tematski rad u malim grupama.

1. Radionica – Adolescencija

- Cilj: Da se upoznaju sa karakteristikama i razvojnim zadacima adolescencije, ovladaju pojmom identitet, prepoznaju forme i proces strukturisanja i prepoznaju pravce u kojima žele dalje da se razvijaju, uz seksualno-emocionalnu komponentu
- Trajanje: 45, 90 min
- Materijal: odštampan materijal, A4 papir, olovke, flomasteri, chat-papir, selotejp

Koraci:

► Uvodna igrica: Veliki vjetar duva

Voditelj kaže: Veliki vjetar duva za sve koji... npr. imaju plave oči (nose patike, imaju bijele majice na sebi, imaju kratku kosu), oni svi ustaju i traže sebi neko drugo mjesto, cilj je da se grupa izmiješa. *5 minuta.*

► Individualna aktivnost Lična karta

Svako za sebe treba da napravi ličnu kartu:

Zovem se _____, živim u _____ (mjesto).
Imam ___ godina. Rodendan slavim ___ (datum).
Boja moje kose je _____, a boja mojih očiju _____.
Moju porodicu čine _____.
Najbolje radim _____. Ja ne volim da radim _____.
Moje omiljeno jelo je _____,
moje omiljeno piće je _____.
Kad bih bio superheroj moja moć bi bila _____,
a moj zaštitni znak _____.
Najbolje se razumijem sa _____,
a najslabije sa _____.
Trenutno bi me jako usrećilo kad bi _____.
Nešto baš moje što niko o meni ne zna _____.

► Aktivnost: Razvoj – de smo mi sada

Rad u velikoj grupi – poređati slike razvojnih doba, da ih posložimo hronološki – 5 minuta.

- Bilježi se na chart tabli – U kojem ste sada uzrastu, što su njegove karakteristike.
- Koje su karakteristike adolescencije? Flip čart – potreba za ljubavlju i pripadanjem, slobodom i autonomijom, za zabavom i uživanjem i za isticanjem svoje moći (kompetencije, važnosti, vještine).

► PPT - Karakteristike adolescencije:

- Period velikih promjena; Intenzivne tjelesne promjene; Intenzivan intelektualni razvoj, Veoma važni vršnjački odnosi, Želja za isprobavanjem različitih novih stvari, dobrih i loših, Traženje bliskih, lojalnih prijatelja, Intenzivno razmišljanje o tome što je posao moje budućnosti, Pitanje „Ko sam ja“, Težnja da se kritikuju autoriteti, Isprobavanje sebe u različitim ulogama, društvima, stilovima, Zbunjenost velikim promjenama, Sukobi sa roditeljima, Burni odnosi sa roditeljima i odraslima, Nesigurnost u sebe, Stvaranje nove slike o sebi koja uključuje nastale promjene, Formiranje ličnog identiteta, Stvaranje vlastitog pogleda na svijet i oblikovanje vrijednosnih usmjerenja, Građenje nezavisnosti od porodice i drugih i priprema za ekonomsku nezavisnost, Oblikovanje socijalne polne uloge, Emotivno-seksualno eksperimentisanje, Oblikovanje novih i stabilnih socijalnih odnosa sa vršnjacima i razvoj socijalno odgovornog ponašanja.

- Adolescencija je period razvoja u kome se dešavaju brojne, burne, intenzivne promjene u svim oblastima razvoja čovjeka – fizičke (tjelesne), psihološke i socijalne.
- *Fizički razvoj u adolescenciji* - značajno povećanje visine, težine, veličine unutrašnjih organa, promjene u skeletnom i mišićnom sistemu, pojava *sekundarnih polnih karakteristika*. Vlastiti izgled postaje glavna preokupacija, a tjelesne promjene izazivaju nesigurnost i manjak samopouzdanja.
- *Emocionalni razvoj u adolescenciji* – emocionalna promjenjivost je dio odrastanja i adolescentne realnosti. Emocije se smjenjuju naglo, mijenjaju svoju jačinu. Do promjena raspoloženja dovode hormonske i intenzivne tjelesne promjene. Najizraženija osećanja kod mladih osoba su strah, bijes i ljubav. Javljaju se prva autentična razmišljanja o ljubavi. Rana adolescencija je uglavnom period simpatisanja i maštanja. Nakon toga raste broj interakcija, pojačano je interesovanje za temu seksualnosti. Zbog toga postoji rizik od neadekvatnih emotivnih odnosa i rizika od prvog nasilja.
- *Socijalni razvoj u adolescenciji* - Socijalne promjene se ogledaju u promjeni odnosa sa roditeljima i vršnjacima. Prirodno je da se dešava udaljavanje od roditelja, težnja ka autonomiji. Uticaj vršnjaka je sve snažniji u ovom periodu i to je prirodno i potrebno. Javljaju se brojni izazovi, dokazivanja, vezivanja, povodljivost, nesigurnost u odnosima. I ovo može biti od značaja za emotivne veze koje mogu imati uvertiru za odnos koji može biti nasilan.
- *Kognitivni razvoj u adolescenciji* - Svaka se mlada osoba preispituje, provjerava, kritikuje, naročito odrasle (roditelje, nastavnike, sve autoritete) i njihova pravila, odluke, sistem vrijednosti. Erikson u Teoriji psihosocijalnog razvoja pojedinca ukazuje da se tokom puberteta i mladalaštva odvija faza oformljenja identiteta koja je njen centralni zadatak (odgovor na pitanje: Ko sam ja?). Svaka osoba ima potrebu da se istakne i bude jedinstvena u nečemu. To postaje dio samosvijesti i identiteta. Ovo je dio adolescentske krize, sazrijevanja i odrastanja. Svi ovi izazovi mogu biti u osnovi i nasilnih odnosa.
- Nakon toga rade – definišu krugove sebe birajući stepen izazova u odnosu na opise iz PPT

2. Radionica: O nasilju i oblicima - Stereotipi i predrasude, zablude

- Cilj: prepoznaju najčešće forme nasilja, uključujući mladalačko i rodno zasnovano, stereotipe i zablude o nasilju da bi bili u stanju da odgovorno, utemeljeno i pravovremeno reaguju.
- Trajanje: 90 minuta
- Materijal; lap top, projektor, A4 papir, flomasteri, štampani prilozi, chat-papir, selotejp

Koraci:

- Vježba: u grupama dati materijal u kojemu se opisuju forme porodičnog nasilja, onog u mladalačkim vezama.
- Podijeliti u grupe de svaka dobija jednu formu u odnosu na: 1) mladalačko fizičko nasilje, 2) mladalačko seksualno nasilje, 3) mladalačko psihičko nasilje, 4) mladalačko ekonomsko nasilje, 5) mladalačko pasivno zlostavljanje
- Pročitaju priču, razmisle, prepoznaju formu nasilja.

Mirko (17) i Ajša (16) su mladi par koji je nedavno započeo emotivnu vezu. Upoznali su se putem instagrama, ubrzo je i započela njihova romansa. Bilo je bajkovito, njihovu zaljubljenost ošćala je cijela škola, a poneko bi i zavidio na njihovoj vezi. Kako je vrijeme odmicalo, Ajša je sve više ošćala da Marku može da vjeruje, te se sve više prepuštala ovom odnosu.

Jednom prilikom, tokom ljetnjeg raspusta, Mirko i Ajša bili su razdvojeni duži vremenski period, te je tako u (naletu seksualne želje) Mirko zatražio od Ajše da mu pošalje fotografiju (na kojoj je prikazano njeno obnaženo tijelo). Ajša je ošćala stid zbog takve molbe, te isprva odbila uz obrazloženje da ošća neprijatnost povodom te ponude. Međutim, Mirko je navaljivao, ubjeđivao, isticao da takav čin doživljava kao dokaz ljubavi, te se postavlja pitanje da li ga ona uopšte voli i da li vrijedi da on bude sa njom u vezi.

Čini joj se kao da nikoga ne može voljeti kao Mirka. Tada je odlučila da razgovara sa drugaricom Lucijom i da joj se povjeri. Lucija je rekla da treba da se opusti, da slike svakako šalju svi jedni drugima, i da to ne bi trebalo da joj bude prepreka u vezi.

Jedno jutro odlučuje da ga iznenadi slanjem obnažene fotografije. Međutim, suprotno očekivanom, Mirko nije blagonaklono reagovao, navodeći da ga je tim postupkom Ajša razočarala. Hladno i ljutito je objasnio da je zapravo prethodnim insistiranjem želio da provocira i, kako kaže „provjeri je li ona jedna od tih takvim cura”, a sad „kada vidim da jesi, ne znam da li si mi više privlačna i da li uopšte želim da budem sa tobom”.

- Zadatak je da procijene Koliko se često dešava, možda daju primjer

► **Vježba: razlika između prihvatljivih i neprihvatljivih, zdravih i nezdravih obrazaca**

- Na osnovu sljedećih tvrdnji o emotivnim vezama adolescenata u istim grupama iz prethodne vježbe uraditi tabelu Prihvatljivo/Neprihvatljivo
 - Razmjena
-
- ! Tvoj partner/ka govori ti koliko si poseban/na baš zato što si takav/va.
 - ! Tvoj partner/ka povremeno koristi šale koje smatraš uvredljivim, ali prestaje kad kažeš da ti ne prija.
 - ! Kada se desi konfliktna situacija u vezi, tvoj partner/ka pokazuje izbjegavajuće ponašanje; ćuti i ne želi da razgovara s tobom danima.
 - ! Tvoj partner/ka insistira da ima pristup tvom facebook/Instagram nalogu.
 - ! Tvoj partner/ka zamjera ti što biraš da provodiš vrijeme s prijateljima, umjesto da odvojiš više vremena za njega/nju.
 - ! Tvoj partner/ka svratio je po tebe (dok si sa drugaricama u izlasku) bez najave, iako si mu par puta ranije rekao/la da ti je to neprijatno i da te čini nervoznom.
 - ! Tvoj partner/ka prijeti da će drugima ispričati o njihovom seksualnom životu ili pokazati intimne fotografije koje su razmijenjivali u svojoj emotivnoj vezi.
 - ! Tvoj partner/ka suptilno ili otvoreno odbija da provodi vrijeme sa tvojom porodicom ili prijateljima, dok očekuje da ti provodiš vrijeme sa njegovom porodicom i prijateljima.

- ! U svojoj vezi imaš ošjećaj da možeš sve dijeliti sa svojim partnerom/kom, ali i mogućnost da zaržiš određeni stepen privatnosti koji ti je potreban.
- ! Partner/ka upućuje svom partner/ki da je nesposobna, da ništa ne uspijeva da uradi kako treba, te da joj/mu je ona/ona potreban.
- ! Partner/ka prisluškuje razgovore i bez dozvole ili uz prisilan pristanak čita partnerove/kine poruke.
- ! Partner/ka podržava svog partnera/ku u formiranju prijateljskih odnosa s osobom suprotnog pola.
- ! Partner/ka insistira u tome da imaju zajednički profil.
- ! Partner/ka želi da njen/njegov partner/ka radi sve što je/ga ispunjava i čini srećnom/im.
- ! Partner/ka ismijava partnerove/kine osobine pred drugim ljudima.
- ! Partner/ka upućuje česte telefonske pozive uz traženje da podnese izvještaj što će raditi toga dana.
- ! Zahtijevanje od svog partnera/ke da dokazuje svoju ljubav, naklonost, privrženost, te da u ime ljubavi uradi sve što od nje/njega očekuje.
- ! Razumije i podržava kada njen/njegov partner/kai ma drugačije izbore (npr.muzike, stila oblačenja, prijatelja).
- ! Dodirivanje intimnih djelova tijela bez jasne saglasnosti partnera/ke.
- ! Predlaže, pa prisiljava na gledanje pornografskog sadržaja.
- ! Partner/ka uzima zaradu, džeparac. Navodi da treba da imaju zajednički budžet kojim on/ona u potpunosti raspolaže.

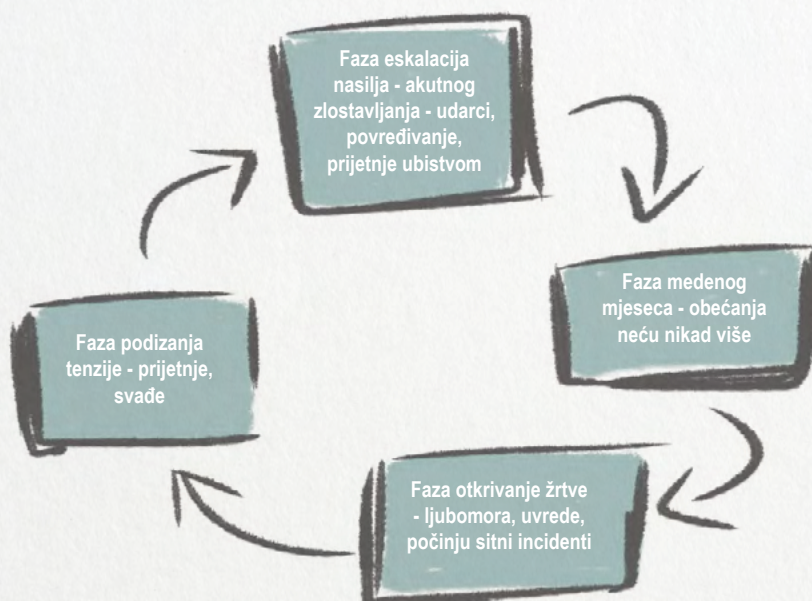
► PPT – o nasilju u mladalačkim vezama

elementi za PPT u nastavku

- U mladalačkim vezama prvi put se ispoljava partnersko nasilje. Osobe koje u adolescenciji dožive nasilje s partnerom imaju znatno veći rizik da budu izložene nasilju u odrasloj dobi i kasnijim vezama

RANI ZNACI DA SE OSOBA MOŽE PONAŠATI NASILNO			
Provjerava ti telefon ili društvene mreže	Određuje s kim da se družiš, govori loše o tvojim prijateljima/cama, brani da ideš s njima	Sugeriše što da obučeš, jedeš u restoranu	Morate da imate zajednički profil na društvenim mrežama

- Krug nasilja se kreće od, naizgled, bezazlenih ispada, obećanja, preko izolovanje žrtve, otvorenog ili suptilnog kontrolisanja, verbalnog, do vidljivog fizičkog zlostavljanja

3. Naziv radionice „Ljubav ne boli“

- Cilj: Osvijestiti očekivanja, uvjerenja i rodne stereotipe o ljubavnim vezama i partnerskom odnosu, usvojiti osnovna znanja o kvalitetnoj vezi i pravima u ljubavnoj vezi. Preispitati vlastita uvjerenja i stavove o odnosima u vezama Znati priznati rodne stereotipe. Znati i moći izraziti svoja očekivanja o partneru/ici, te poželjnim i neprihvatljivim ponašanjima u ljubavnoj vezi, ili rodno zasnovanim zlostavljanjima. Znati svoja prava u vezi.
- Trajanje: 90 min
- Materijal: chat tabla, papir, A4 papir, olovke, flomasteri, lap-top, projektor

Koraci:

- ▶ **Gledamo animirani video Sunshine reditelja Giljerma Markonesa koji se nalazi na linku [Sunshine - Don't Confuse Love & Abuse - Day One](#)**

- Moderatorka postavlja 3 pitanja:

Kada ste primjetili da je nasilje počelo, koji su to znaci?

Kako se ona oseća?

Da li je lako otići?

Možete li se šetiti nekih primjera, da li se nekad nekom iz vašeg okruženja desilo ovako nešto, da li ste primjetili ili vam se ta osoba sama povjerila?

► 4 ćoška nasilja u vezama

- Postave se 4 opcije: „uopšte nisam saglasan/na“, „malo sam saglasan/na“, „prilićno sam saglasan/na“, „u potpunosti sam saglasan/na“. Ućesnici zauzimaju mjesto u uglu u kojemu se nalazi stepen njihove saglasnosti. Komentarišu, voditelj/ka uoblićava u smjeru predrasuda, stereotipa, dajući taćne uvodne informacije.

- Nudimo nekoliko tvrdnji o nasilju u ljubavnim vezama.

1.	Osoba koja doživljava nasilje ćesto je sama kriva za nasilje kojem je izloćena.
2.	Najćešći uzrok nasilnog ponašanja su alkohol i zloupotreba droga.
3.	Ako voliš momka/ćevojku, treba da podnosiš njegovo/njeno loće ponašanje prema tebi.
4.	Jedan šamar se moće desiti i vjerovatno se neće ponoviti.
5.	Kada osoba izloćena nasilju odlući prekinuti nasilnu vezu, to je jednostavno da ućini.
6.	Osobe koje su nasilne u vezi ne mogu naućiti kako da se prestanu nasilno ponašati.

- Diskusija u grupi, uz osvrt na stereotipe i predrasude.

► PPT – Uzroci, posljedice nasilja – elementi u nastavku

Mogući uzroci nasilja u vezama mladih

- Izloženost nasilju u vlastitoj porodici
- Loša slika o sebi i nesigurnost u sebe
- Potreba za dokazivanjem u vezi po svaku cijenu
- Posesivnost i ljubomora
- Uvjerenje da je mladima dopušteno mnogo više nego djevojkama
- Neprepoznavanje određenih ponašanja u vezi kao oblika nasilja
- Nepoznavanje svojih i tuđih prava u vezi
- Prihvatanje nasilja kao načina rješavanja nesuglasica, razlika u mišljenju i sukoba
- Slabe komunikacijske vještine i poteškoće u izražavanju osjećanja, želja i potreba.
- Medijske poruke o prihvatljivosti nasilja
- Nedostatak kontrole nad vlastitim ponašanjem, loša kontrola svoje ljutnje

Posljedice nasilja u vezama mladih

- Gubitak samopoštovanja za oboje (partnera koji trpi i partnera koji čini nasilje)
- Loše raspoloženje, tuga i bezvoljnost
- Povlačenje od prijatelja
- Strah od osobe do koje ti je stalo i sa kojom želiš biti blizak
- Gubitak ljubavi i bliskosti s partnerom
- Gubitak povjerenja u mogućnost ostvarenja dobre veze
- Povrede (masnice, ogrebotine, lomovi, krvarenje)
- Zdravstvene poteškoće (glavobolje, mučnina, s probavom)
- Poteškoće s koncentracijom
- Poteškoće sa spavanjem
- Poteškoće s apetitom (uzimanje previše ili premalo hrane)
- Povećano korištenje alkohola ili cigareta
- Korišćenje sredstava za smirenje

! Veze utiču na kvalitet života mladih. Važno je imati svijest da zbog ulaska u vezu ne treba potpuno promijeniti dotadašnje ponašanje i navike. Dobro je i dalje održavati kontakte s bliskim prijateljima, njegovati interesovanja i hobije. Literatura govori kako kvalitet prve romantične veze izrazito doprinosi ponašanju u budućim vezama.

Istraživanja su pokazala da su često djevojke koje imaju lošu sliku o sebi u vezama zavisničkog karaktera. Partner im kontroliše ponašanje, iskazuje ljubomoru, određuje s kim će se družiti, nadzire društvene mreže i sl. Takvi odnosi nisu poželjni za razvoj i treba potražiti pomoć.

! Istraživanja pokazuju da je oko 61% adolescenata u vezama bilo omalovažavano ili sramočeno od strane partnera, 12% je iskusilo fizičko nasilje, 90% govori o verbalnim i neverbalnim ponašanjima koja doprinose psihološkoj šteti, 60% je u vezi doživjelo neki oblik nasilja kad je partner htio kontrolu i dominaciju.

► Kampanja za kvalitetne romantične veze kod adolescenata i mladih

- Iz posudice svaki učesnik/ca izvlači papirić sa jednim izjavom koje rangiraju po važnosti.
 - Uzajamno poštovanje i ljubav: partner/ica se nikad ne ponižava i ne čini da se oseća loše. On/a poštuje mene i moje vlastite granice. Na isti način se ponašam i ja.
 - Povjerenje: partner/ica me ne provjerava cijelo vrijeme, i ne okrivljuje bez razloga. Lijepo nam je da provodimo vrijeme jednom s drugim. Slobodno možemo izraziti ili učiniti što god poželim.
 - Dobra komunikacija: slušamo jedno drugo. Razgovaramo otvoreno i bez nesporazuma. Mogu izraziti vlastite osećaje bez straha od mogućnosti odbijanja, vrijeđanja.
 - Iskrenost: nikada ne lažemo jedno drugome.
 - Osnaživanje: pružamo podršku jedno drugom, u različitim životnim prilikama.
 - Sigurnost: kada smo zajedno osećamo se sigurnima.
 - Privatnost – individualnost: svaka osoba mora imati prostor za sebe, jedno drugom treba da damo prostor za „disanje“. Moramo biti svoj/a.
 - Jednakost – pravednost: potrebno je donositi zajedničke odluke, nema naređivanja. Mora postojati ravnoteža u uzimanju i davanju. Ne smijemo nametati vlastito mišljenje drugoj osobi, s ciljem da bismo pobijedili u raspravi.
 - Međusobno nam je stalo jedno do drugoga.
 - Empatija: nastojimo da shvatimo kako se partner/ica oseća, možemo li se staviti u njen/njegov položaj.
 - Rasprava/svađa, ali uz rješavanje problema. Potrebno je pokušati naći rješenje.
 - Kontrolisanje bijesa: svi se ponekad možemo naljutiti, ali način na koji izrazimo svoju ljutnju može uticati na odnos s drugim ljudima. Postoje različiti načini kontrolisanja bijesa.
 - Smisao za humor je zdrav, nije onaj koji vrijeđa, omalovažava.
- Od najvažnije prave moto kampanje za kvalitetne romantične veze i osmišljavaju je.

4. Radionica: Digitalno nasilje – prepoznaj, reaguj, zaštititi se

- Cilj: Prepoznati forme digitalnog nasilja, njegove zamke, granicu zabava/zloupotreba, naučiti kako se zaštititi online i kome se obratiti za pomoć.
- Trajanje: 3 x 45 min
- Materijal: lap top, projektor, aplikacije, internet

Koraci:

► Uvodna aktivnost: „Što sve tehnologija može?“ (2 min)

- Započinje se kratkim videozapisom koji prikazuje najnovije tehnološke inovacije:
 - Prikaz realističnih deepfake transformacija u stvarnom vremenu.
 - Generisanje slike u nekoliko sekundi pomoću LeonardoAI.
 - Muzički klip koji je u potpunosti komponovao Suno AI.
 - Interakcija s ChatGPT-om – brzi odgovori na kompleksna pitanja ili stvaranje kreativnog sadržaja.
- Diskusija – „Što ste upravo videli?“ - Prije objašnjenja prikazanih snimaka, učenici treba da pokušaju da pogode koji su stvarni, a koji su lažni, a potom se podstiču da verbalizuju svoje utiske i razmotre moć tehnologije kroz sljedeća pitanja:
 - Kako se ošćate nakon ovog prikaza?
 - Da niste videli, biste li vjerovali da je moguće?
 - Koji su vaši prvi utisci o mogućnostima moderne tehnologije?
- Diskusija se usmjerava ka širem kontekstu korišćenja tehnologije, ističući da, pored fascinantnih mogućnosti, ona nosi i određene rizike. Ključno pitanje za razmišljanje glasi: „Ako AI može stvoriti sve ovo, što može uraditi kada se koristi na pogrešan način?“

► Aktivnost: O digitalnom nasilju

- Postaviti nekoliko početnih pitanja:
 - Jeste li ikada bili svjedoci ili žrtve digitalnog nasilja?
 - Kako biste definisali digitalno nasilje?
 - Kako bi proizveli sadržaj koji može da izazove digitalno nasilje?
 - Što bi se moglo na internetu iskoristiti protiv tebe?
- **Kratak video ili priča - FAKE VIDEO!** Učenici mogu diskutovati što bi ona mogla da uradi i kako bi joj prijatelji ili odrasli mogli pomoći. Diskusija; U kojoj si ti opasnosti?
- Objasniti zašto je digitalno nasilje važna tema – ono može imati ozbiljne posljedice po mentalno zdravlje, samopouzdanje i sigurnost učenika. Žrtve digitalnog nasilja mogu ošjećati strah, anksioznost ili depresiju, a ponekad im je teško da zatraže pomoć. Takođe, svaki učenik može nenamjerno postati učesnik digitalnog nasilja kroz širenje neprovjerenih informacija ili dijeljenje neprimjerenog sadržaja. Zato je važno razviti svijest o odgovornom ponašanju na internetu.

► Aktivnost: Što je digitalno nasilje?

- Zadati da sami predstave u grupama pojedine forme
 - **Cyberbullying (vrijedanje, prijetnje, ponižavanje online)** – slanje uvredljivih poruka, širenje lažnih glasina, ismijavanje ili prijetnje putem društvenih mreža, e-pošte ili aplikacija za razmjenu poruka.
 - **Doxxing (objavljivanje privatnih podataka bez saglasnosti)** – Kada neko objavi nečije lične informacije (adresu, broj telefona, školu, e-mail) bez dozvole, ugrožavajući privatnost i sigurnost te osobe.
 - **Sexting i širenje neprimjerenih sadržaja** – Odnosi se na slanje ili dijeljenje intimnih fotografija, video zapisa ili poruka, često među mladima.
 - **Online prijetnje i ucjene** – Kada neko koristi internet kako bi prijetnjama ili manipulacijom natjerao drugu osobu da učini nešto protiv svoje volje.
- Voditelj/ka objedinjuje i daje povratnu informaciju

- Na koji način bi ti bio bio podložan tom obliku nasilja?
- Diskusija o posljedicama ovih oblika nasilja.

► Aktivnost: Kako se pravi to? (25 min)

Igra mudraci – u grupama dobijaju da objasne i daju primjer korisan i zloupotreba/nasilje

- **Deepfakes Web:** online servis koristi moćne grafičke procesore u oblaku za kreiranje deepfake video snimaka. Korisnici mogu učitati video i slike, a proces obrade traje nekoliko sati, zavisno od složenosti projekta.
- **FaceApp:** Popularna mobilna aplikacija koja omogućava korisnicima da mijenjaju izgled lica na fotografijama, poput dodavanja osmijeha ili promjene starosne dobi. Iako je prvenstveno namijenjena za zabavu, njene funkcije mogu biti zloupotrijebljene za kreiranje lažnih sadržaja.
- **Zao:** Kineska aplikacija koja omogućava korisnicima da zamijene lica u video snimcima, često koristeći scene iz filmova ili TV emisija. Postala je popularna zbog svoje jednostavnosti i brzine u kreiranju deepfake sadržaja.
- Predstavljanje rješenja kroz skečeve ili strip-crteže.

► Aktivnost: Razviti strategije reagovanja u situacijama digitalnog nasilja

Scenariji u grupama

Primjeri scenarija:

- **Cyberbullying na društvenim mrežama** – Učenik dobija uvredljive komentare i poruke na svom profilu na društvenoj mreži. Napadi se ponavljaju, a ostali učenici počinju da se pridružuju ismijavanju.
- **Doxxing i dijeljenje privatnih informacija** – Učenici u grupnom chatu dijele lične podatke jednog od svojih vršnjaka bez njegovog znanja, uključujući broj telefona i adresu, što dovodi do uznemiravanja od strane nepoznatih osoba.
- **Sexting i neovlašteno dijeljenje fotografija** – Osoba šalje privatnu fotografiju osobi kojoj vjeruje, ali ta fotografija kasnije biva prosljeđena drugima i postaje predmet ismijavanja.

- **Online prijetnje i ucjene** – Učenik dobija poruku od nepoznate osobe koja prijeti da će objaviti kompromitirajuće informacije ako učenik ne uradi ono što se od njega traži.

- Svaka grupa dobija situaciju digitalnog nasilja i osmišljava:
 - Kako bi žrtva trebala da reaguje?
 - Kako prijatelji mogu pomoći?
 - Kada treba uključiti odrasle?
 - Kako nasilnik može promijeniti svoje ponašanje?

► Sigurnosni alati i savjeti - PPT

Podешavanje privatnosti na društvenim mrežama (Instagram)

Koraci za povećanje privatnosti na Instagramu:

- Otvoriti Instagram aplikaciju i otići u **Podешavanja i privatnost**.
- Kliknuti na **Privatnost** i uključiti opciju **Privatan profil** (za lične naloge).
- U sekciji **Poruke** podesiti ko može slati poruke i zahteve za razgovor.
- Isključiti opciju **Deljenje lokacije** u podешavanjima aplikacije.
- Pregledati listu pratilaca i ukloniti nepoznate osobe.
- Redovno provjeravati dozvole aplikacija povezanih sa Instagramom.

Prepoznavanje lažnih profila i phishing napada

- **Kako prepoznati lažan profil?**
 - Nedostatak ličnih informacija, objava i prijatelja.
 - Sumnjivi zahtjevi za prijateljstvo i poruke od nepoznatih osoba.
 - Upotreba ukradenih ili generisanih slika (moguća provjera uz Google Lens).

- **Kako prepoznati phishing napad?**

- Email ili poruka sadrži hitne zahtjeve za unos ličnih podataka.
- Linkovi vode ka sumnjivim ili lažnim stranicama.
- Pravopisne greške i loše formatiranje poruke.

- **Anonimna razmjena savjeta među učenicima**
savjeti se sakupljaju i nasumično čitaju

- **Pravila za sigurno online ponašanje**

- Ne dijeliti lične informacije (adresu, telefon, školu) sa nepoznatim osobama.
- Postaviti jake lozinke i koristiti dvofaktorsku autentifikaciju.
- Biti pažljiv pri preuzimanju fajlova i otvaranju linkova iz nepoznatih izvora.
- Ne odgovarati na provokativne ili prijeteće poruke – blokirati i prijaviti nasilnike.
- Konsultovati roditelje, nastavnike prije preuzimanja app ili igranja online igara – učenici sami formulišu pravila koja će primjenjivati.

- **De potražiti pomoć?**

- **Stručni saradnici i nastavnici** – Prijava digitalnog nasilja i podrška učenicima.
- **Roditelji i staratelji** – Povjerenje i savjetovanje u vezi sa problemima online.
- **Platforme za prijavu** – Instagram, Facebook i TikTok imaju opcije za prijavu uznemiravanja.
- <https://www.skolskiportal.edu.me/Pages/Bezbjednostdjecenainternetu.aspx>
- <https://www.gov.me/cirt>
- <https://www.gov.me/cirt/prijavi-incident>
- https://www.youtube.com/watch?v=KvBrbLyRw8U&embeds_referring_uri=https%3A%2F%2Fwww.skolskiportal.edu.me%2F&source_ve_path=MjM4NTE

► **Završni zadatak:**

Učenici treba da napišu jedan korak koji će preduzeti da zaštitite sebe ili druge online; pročitaju naglas ili zalijepe na tablu kako bi svi videli različite prijedloge.

5. Radionica: Snažno i hrabro ću se obratiti – moje snaga su

- Cilj: ohrabriti za solidarnost, za inicijativu, za odgovornost, za samopodršku, podršku drugima
- Trajanje: 45-90 min
- Materijal: karte, lap top, projektor, stikerti, selotejp, A4 papir, odštampan materijal

Koraci

► **Uvodna aktivnost: Kula od karata.**

- Donijeti karte i dati učesnicima da u parovima naprave što je moguće visočiju kulu.
- Pratiti kako razgovaraju, kako grade, da li im pada, kako reaguju.
- Razgovor o tome kakav bi bio osećaj da im se kao kula od karata nešto sruši ?
- A kako je kada se kao kula od karata sruše „emotivni odnosi, ljubavni snovi“? Koja očekivanja se iznevjere? Koji je rizik da se desi?
- Na tabli nacrtati dvije kolone – na lijevoj strani napisati OK je, na desnoj NIJE OK.

OK je	Nije OK

► Aktivnost: “A ja bih...”

Pročitaj priču koja slijedi i na napiši koji bi i kakav bio tvoj postupak, odgovor, ponašanje, izbor u toj situaciji.

Likovi: Osoba A – ženska osoba, partnerka – Hana, Osoba B – muška osoba, partner – Marko, Osoba C – ženska osoba, drugarica - Ines

Priča: U ovo vrijeme, prošle godine, svanuo je sunčan dan. Divan dan u kojem sam imala dogovor da s Markom idem u šir. Obukla sam omiljenu suknju, duks i jaknu, obula patike i krenula ka mjestu dogovora. Divan dan, omiljena kombinacija, šetnja, Marko i ja, cio dan na suncu. Kad sam vidjela Marka potrčala sam i skočila mu u zagrljaj, jako, jako ga poljubila i ne samo jednom. Marko me primio u zagrljaj, uzvratilo poljubac, spustio i odmakao od sebe, a zatim me pažljivo osmotrio. „Hana, jesi li to obukla onu kratku suknju? Imaš li što preko toga da zavežeš? Tako nećeš ići!“

„Marko“, rekla sam mu:

A) Da, to je moj omiljeni komad garderobe, stvarno je baš volim i sviđa mi se.

B) Daj, Marko, nije tako kratka. A i s tobom sam, neće niko da me gleda. Ako bude gledao, ti ćeš me zaštititi, je li tako?

C) Znam da me voliš, da brineš i ne želim da se ljutiš. Hoćeš me ispratiti do kuće, da se presvučem, pa idemo zajedno u grad?

D) Izivini, Marko, stvarno, nisam znala da će ti smetati. Odmah ću poći da se presvučem.

E) Dopiši svoj odgovor:

- Komentar – podsećanje na aktivnost - Prihvatljivo/Neprihvatljivo (Radionica 2)

► Kutija snage

- Učesnici se pozovu da definišu i prepoznaju svoju ličnu snagu
- Iskazuju odgovor na pitanje *đe mi je snaga, treba da je ožive*
- Od toga se osmišljava kutija snage

► Aktivnost Lanac podrške

- dobijaju trakice od papira na koje pišu ili crtaju: *Što mogu reći ili uraditi da pomognu prijatelju?*
- Spajaju trakice u "lanac podrške" koji simbolizuje odgovornost, solidarnost, hrabrost

► Aktivnost Moj štit

- Postaviti jednostavno pitanje: *što bi bila njihova super moć, snaga.*
- Zamoliti da naprave svoju super snagu, moć – npr. štit, i sl.

► Aktivnost: Napravi mapu

- Učesnici u manjim grupama prave popis đe su zapazili kada se najčešće dešava nasilje, kako izgleda, kome se obratiti, što bi oni mogli, trebali da rade
- Prave mapu što bi trebalo da se radi (opis uloga, koraka, mjera, načina praćenja...)
- Upoređuju – koga su spomenuli, da li neko nedostaje?

► Podjela promotivnog materijala

Sugerišemo on-line test koji daje dodatne informacije, uvide.

<https://www.rodnamapa.me/rodno-zasnovano-nasilje/test>

